

AKADEEMIA NORD
Psühholoogiateaduskond

Rita Rätsepp

ISA ROLLI TAJU NOORUKITE SUBJEKTIIVSE HEAOLU KUJUNEMISES

Magistritöö

Juhendaja: Voldemar Kolga, PhD
Kaasjuhendaja : Jüri Uljas, MA

Tallinn 2008

SISUKORD

Resümee.....	4
Abstract.....	5
Sissejuhatus.....	6
1. Teoreetiline osa.....	9
1.1. Isa rolli käsitlevad koolkonnad ja lähenemised psühholoogias.....	9
1.1.1. Isa rolli psühhoanalüütiline käsitlus.....	10
1.1.2. Kognitiiv-käitumuslikud käsitlused.....	13
1.1.3. Kiindumusteooriatel baseeruvad arusaamad.....	14
1.1.3.1. Kiindumussuhte areng.....	15
1.1.3.2. Isa roll kiindumussuhtes.....	18
1.2. Isa roll ja isadus.....	20
1.2.1. Isaduse dimensioonid. Psühholoogiline, sotsiaalne ja bioloogiline isadus...20	
1.2.2. Isa roll lapse arengus.....	22
1.2.2.1. Isa ja nooruk.....	25
1.2.2.2. Arusaamade muutus isa rollist.....	26
1.2.2.3. Korrelatiivsed uuringud.....	29
1.2.2.4. Lähedussuhtet kajastavad uuringud.....	30
1.2.2.5. Sotsiaalset õppimist kajastavad uurimused.....	32
1.3. Subjektiivne heaolu.....	36
1.3.1. Ülevaade subjektiivse heaolu kohta läbiviidud empiirilistest uurimustest...38	
1.3.2. Subjektiivne heaolu ja kasvukeskkond.....	40
1.3.3. Õnn.....	42
1.3.3.1. Kuidas mõõta ja uurida õnne.....	43
2. Empiiriline osa.....	45
2.1. Eesmärk ja hüpoteesid.....	45
2.2. Meetod.....	46
2.3. Tulemused ja analüüs.....	49
Arutelu.....	56

Kokkuvõte.....	61
Kasutatud kirjandus.....	62
Muud allikad.....	67
Lisad.....	68

RESÜMEE

Käesolevas magistritöös analüüsitakse perekondlikke tegureid ja eriti isa rolli mõju noorukite subjektiivse heaolu kujundamisel. Millised põhjuslikud seosed on noore toimetuleku ja isaga suhte vahel? Kas suhte kvaliteet või kvantiteet mõjutab lapse toimetulekut ja subjektiivset heaolu? Kas on seoseid vanemate omavaheliste suhete kvaliteedi ja nooruki toimetuleku ning subjektiivse heaolu vahel?

Nooruki suhteid vanematega ja vanemate omavaheliste suhete mõõtmiseks kasutati perekondlike suhete küsimustikku (Rumberg, Reisspass 2001). Neurootilisuse mõõtmiseks kasutati Böttcheri skaalat ja depressiooni hindamiseks Becki 13-osalist *depressiooniskaalat*.

Uurimuses osales 236 Tallinna Eesti gümnaasiumide noorukit, vanuses 16 - 19 aastat. Uuritavate keskmine vanus oli 17,6 aastat. Katseisikuteks on valitud Tallinna linna erinevate piirkondade noored. Vaadeldava vanusegrupi moodustavad eesti õppekeele ja päevase õppevormiga gümnaasiumide 11ndate ja 12ndate klasside õpilased. Küsimustiku täitis (vastavalt informeeritud nõusolekule) iga väljavalitud klassi kuulunud ja koolis olnud õpilane.

Tulemustest selgus, et neurootilisuse näitajad on tugevamas seoses suhtes isaga ja depressiivsuse näitajad omavad statistiliselt olulisemat seost suhtes emaga.

Noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe, tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga, kui noored, kelle suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

THE PERCEPTION OF FATHER'S ROLE IN TRANSFORMING THE YOUNGSTERS' SUBJECTIVE WELL-BEING

Rita Rätsepp

ABSTRACT

Current Master of Science thesis analyses familial factors and especially the influence of father's role in transforming the youngsters' subjective well-being. What are the causal relations between the youngster's subsistence and relations with the father? Does the quality or quantity of the relationship affect child's subsistence and subjective well-being? Are there any relations between the quality of the parents' mutual relationship and youngster's subsistence and subjective well-being?

To analyse the youngster's relations with parents and parents' mutual relationship familial relations' questionnaire was used (Rumberg, Reisspass 2001). For measuring neuroticism the Böttcher scale was used and for evaluation of the depression Beck's 13-part depression-scale was used.

236 Estonian youngsters of Tallinn's gymnasiums, aged 16-19, took part in the research. The average age was 17,6 years. The persons under the research came from different areas of Tallinn. The age-group examined were from the 11th and 12th grades of Estonian speaking gymnasiums with a diurnal curriculum. The questionnaire was filled by every student chosen (according to their consent) and attending the school on that day.

From the results of the study it turned out that the neuroticism indicators have stronger relations in relationship with the father and depression indicators have statistically more important relation in relationship with the mother.

The youngsters having good emotional and supporting relationship with the father, feel themselves happier and are more consent with their life and themselves than youngsters, who claim that their relationship with their father is not good or is missing.

Sissejuhatus

Arengupsühholoogid ja lastega töötavad psühholoogid ning pereterapeutid on täheldanud, et lapse psühholoogilises arengus kõige olulisemal kohal on kodu emotsionaalne õhkkond, pere suhtemuster ja laste igakülgsed vajaduste rahuldamine. See, mil moel lapsega suheldakse ja kuidas temasse suhtutakse, määrab ära lapse enesehinnangu ja edaspidise toimetuleku. Omavaheliste suhete arengust abikaasade ja vanematena sõltub teismee lapse emotsionaalne tasakaalukus. Selleks aga, et teismeline saaks turvaliselt iseseisvuda, on tal omakorda vaja seotust, lähedust ja turvalisust.

Kuna meeste jaoks on peetud olulisemaks nende töö ja karjääriga seonduvat ja naiste jaoks perekonnaga seonduvat, võime me leida arvukalt uurimusi, mis käsitlevad emadust ning ema rolli muutuvast maailmas. Uurijate huvi kasvu isaduse ja isa rolli vastu võib märgata alles viimasel aastakümnel ning sellekohaseid uurimusi on oluliselt vähem leida (Hansson, 2007).

Kui palju isa mõjutab lapse subjektiivset heaolu tunnet, õnnetunnet? Autor on erinevaid uurimusi ja artikleid lugedes täheldanud, et enamasti pööratakse uurimustes tähelepanu kuritarvitatud, hüljatud, alandatud, ületoidetud ja armastusest ilma jäetud lapsele, ent tegelikult teatakse vähe või peaaegu mitte midagi terviklikult toimivast ja ennastteostavast õnnelikust lapsest ja sellestki, mis võiksid olla need tingimused, et lapsest kasvaks selliselt toimiv inimene. Isa puudumise teemal on tehtud sadu uurimusi, paraku on lähenemisi enamasti selline, et laste kogemus ja arvamus ei tule õieti kuskilt esile. Konkreetselt selles töös uurib autor, milline võiks olla isa roll sellise hästi toimiva lapse kujunemisel ja seda lapse subjektiivsest seisukohast lähtuvalt.

Käesoleva töö teoreetiline osa annab põgusa ülevaate kirjanduses ja uurimustes kasutatud erinevatest lähenemistest vanemate ja eriti isa rollile lapse kasvatamise juures. Tutvustatakse ka isa rolli muutumist ajaloolises perspektiivis. Teoorias käsitletakse psühhodünaamilist, biheivioristlikku ja kiindumusteooriatel põhinevat lähenemist. Kolmel erineval lähenemisel on erinevusi ja samas ka kokkupuutepunkte. Mis on nooruki subjektiivse heaolu kujunemisel vanemate ning eriti isa rolli erinevused ja kokkupuutepunktid nendest teooriatest lähtuvalt?

Kas isa rollil on pigem psühhodünaamilisest käsitlusest lähtuvalt alateadlik mõju ja tõesti isa peab ainult, nagu sõnastas Winnicott, "piisavalt sageli" välja ilmuma? Kas pered loovad oma lastele

õppimiskeskonna ja nagu Bandura (1972) näitas, nopivad lapsed ümbritsevatelt inimestelt neid vaadeldes väga hõlpsasti nende hoiakuid ja mõtteid (Hayes,2002)? Või on lähedussuhe vanematega, nagu seda sõnastavad kiindumusteoreetikud, see, kust laps ammutab oma rahulolu eluga?

Käesoleva töö eesmärk on uurida ja analüüsida isa rolli lapse elus üldisemalt, hinnang sellele on antud lapse subjektiivse arvamuse kohaselt. Autor uurib antud töös erinevusi laste vahel, kes on kasvanud koos isaga, kelle isa elab perest lahus või on isa surnud või hoopis teadmata. Autorit huvitab bioloogilise isa olemasolu või mitteolemasolu fakt ja milline mõju on nii sellel faktil kui isa osaluse määral lapse isiksuseomadustele ja subjektiivsele heaolule lapse enda hinnangul. Võttes aluseks Adleri individuaalpsühholoogiast tuleneva lähenemise, et tähtis ei ole fakt, kuidas üks või teine asi tegelikult on olnud, vaid kuidas laps neid asju mäletab või tajub. Kui oluliseks peavad poisid/tüdrukud ise oma arengus isa rolli.

Lähtudes eelnevast, on käesolevas töös püstitatud järgmised hüpoteesid:

- (1) Tüdrukutel, erinevalt poistest, on a)paremad suhted emaga, b) nad hindavad endid edukamateks õppimises, kuid c) on ka neurootilisemad kui poisid.
- (2) Noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kelle suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.
- (3) Vanemate kooselu mõjutab eelkõige noorukite hinnanguid oma suhetele isaga.
- (4) Mida vanem oli laps vanemate lahutuse ajal, seda suurem on tema depressiivsuse oht ja rahulolematuse enda ja oma eluga.
- (5) Eeldame, et rahulolu ning positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on omavahel tihedalt seotud.

Uuritavad on Tallinna erinevate eesti keeleõppega ja päevase õppevormiga gümnaasiumide õpilased - nii poisid kui tüdrukud. Valim moodustati juhuvaliku teel, iga kolmas gümnaasiumi kas 11. või 12. klass ja nendest omakorda iga teine klass. Autor lähtus Tallinna Haridusametuse nimekirjast (<http://www.haridus.ee/lisad/asutused/?t=k>), Tallinnas olevate eesti õppekeele ja päevase õppevormiga gümnaasiumide kohta. Peale juhuvalimi läbiviimist saadud nimekirja alusel otsiti kontakti koolidega ja alustati läbirääkimisi koolide juhtkondadega, saamaks luba uuringu läbiviimiseks. Küsimustikku tutvustati kooli õppealajuhatajale ning lubati tagada konfidentsiaalsus. Autor instrueeris õpilasi küsimustikele vastamise suhtes ja tutvustas juhendit.

Antud töö sisaldab nii teoreetilist kui empiirilist uurimust ja autor loodab, et sellisel kujul leiab see kasutust nii psühholoogide, pereterapeutide kui koolipsühholoogide töös, erinevate peredega seotud koolitusprogrammide koostamisel ning ka edasiste uurimuste planeerimisel.

Autor tänab juhendajat Voldemar Kolgat. Eriti tahab autor tänada kaasjuhendajat Jüri Uljast toetuse ja abi eest töö valmimisel. Samuti tänab autor Ants Parktalit, Endel Talvikut, Toomas Kaske, Leila Vaiglat, Enn Õunpuud, Karl Hans Õunpuud, Janne Lassi ja Anna-Mariita Mattiisenit ning küsimustikele vastajaid ja küsitluse läbiviimisele toetuse andnud õpetajaid.

1. TEOREETILINE OSA

1.1. Isa rolli käsitlevad koolkonnad ja lähenemised psühholoogias

Psühhodünaamiline käsitus on vaade, mis tunnistas teadvustamata protsesside ja käitumismehhanismide olemasolu ja seda sellisel kujul, nagu oletas Sigmund Freud oma psühhoanalüütilise isiksusekäsitlusega ja tema järgijad. Selle suuna juures rõhutatakse alateadvuse mõju käitumisele ja varajaste eluaastate mõju isiksuse arengule. Inimeses toimuvad pinna all protsessid, mida ta ei saa välja elada ühiskonna moraalinõuete tõttu, mis aga otsivad väljendusvõimalust. Seepärast mõjutavad alateadlikud tungid ja vastuolud inimeste teadvustatud mõtteid ja tegusid, neist sõltub suurel määral inimese käitumine.

Biheivioristlik lähenemine väidab, et isiksuse käitumist vormib ja kontrollib keskkond. Biheivioristide ehk käitumusliku psühholoogia koolkonna järgi püüab inimene sünnipäraselt vältida sündmusi, mis toovad kaasa ebameeldivusi või kannatusi. Inimene õpib, et vältida ebameeldivusi. Reageerides keskkonna märguannetele, kujundab inimene endal välja mitmesuguseid käitumisharjumusi ja automaatseid reageeringuid, mis aitavadki tal ebameeldivusi vältida. Mõtlemist peavad biheivioristid õppimise juures teisejärguliseks. Biheivioristide arvates kujuneb inimkäitumine eelkõige keskkonna märguannetele õige reageerimise tulemusena. Inimene õpib ja kujuneb seega välise tausta mõjul. Biheivioristidest lähtudes vajab inimene normaalseks eluks tervet hulka automaatsuseni treenitud käitumisviise (Krull, 2001). Biheivioristid jätsid tähelepanuta lapse kognitiivse arengu. Neid ei huvita, mis toimub inimese sees, neid huvitab ainult käitumine. Teadusliku psühholoogia uurimisobjektiks tunnistatakse ainult otseselt jälgitav väline käitumine. Biheivioristid keskendusid õppimisprobleemidele - kuidas käitumist omandatakse? Käitumist vaadeldakse kui lihtsat vastust stiimulile: objekt või sündmus, kas sisemine või väline, põhjustab organismi vastuse ehk reaktsiooni. Kui pidada arengus primaarseks õppimist, siis on täiskasvanu (vanemate) põhiülesanne õpetada. Selle suuna esindajad rõhutavad väikelapsest alates lastele suunatud kasvatuses primaarsust, mõeldes samas, et kasvatuses tulemusena laps enamasti õpib.

Seosed varase tundeelu arengu ja täiskasvanu käitumise vahel on aluseks ühele tänapäeva psühholoogia suurele teooriale - John Bowlby "kiindumusteooriale". Bowlby võttis 1950 -1960 aastatel kasutusele käsituse kiindumussuhtest väikese lapse ja tema ema (lähedase hoidja vahel ja selle otsustavast tähtsusest lapse psüühilisele arengule (Tamminen,2006). Kiindumussuhet on konseptualiseeritud kui laste ja nende vanemate vahelist emotsionaalset sidet. Seotusteooriast on saanud peamine hüpoteeside allikas väikelaste sotsiaal-emotsionaalse arengu uurimisel (Ainsworth jt., 1978,Bowlby,1969).

1.1.1. Isa rolli psühhoanalüütiline käsitlus

Freud taandas kõik sotsiaalpsühholoogilised probleemid isiku suhetele tema isaga. Neurootilisus, tabud jne. tuginevad Freudi sõnul Oidipuse kompleksile. Freud pidas Oidipuse kompleksi universaalseks nähtuseks. Tänapäeval vaieldakse sellele palju vastu.

Tänapäevane psühhoanalüütiline teooria rõhutab eelkõige varajaseid ema-lapse suhteid, kus isale pole eriti või üldse kohta (Blos, 1965).

Tutvudes mitmete läbiviidud uurimustega nii Eestis kui mujal maailmas, on ilmselge, et isal on suur tähendus ja roll lapse arengus. Sellest ei ole varem lihtsalt eriti räägitud, kuna seda pole sedavõrd tähtsustatud ega ka seega uuritud. Enamasti on peamiseks lapsele oluliseks inimeseks peetud ema. Siiani räägiti ikka, kasutades Margaret Mahleri väljendit, „piisavalt heast emast“. Nüüdseks on selge, et isa roll on siiani arvatust palju suurem. Eriti peaks olema sellest teadmisest „häiritud“ psühhoanalüütikud. Psühhoanalüütikud väärtustasid isa eraldatust lapsest. Nad kuulutasid, et isa tähtsus on eelkõige sümbolne, kui võtta aluseks teada-tuntud inglise lastepsühhoanalüütik D.W.Winnicott, kes kuulutas, et hea isa ei peagi muud tegema, kui „piisavalt sageli välja ilmuma“, nii et laps tunneks, et isa on ikka „päriselt olemas ja elus“ (Creighton & Russell, 1995).

Otsides välja ja pannes kokku rida töötavaid hüpoteese seoses isaks olemise olemuse ning selle arengu ja ülesannetega isa-poja suhtluses, ei peatu käesoleva töö autor eriti isa-tütre suhetel. Kui ema-lapse suhet on väga laiahaardeliselt uuritud, siis isa funktsioone tütre suhtes on psühhoanalüütilised uurimused väga vähe kajastanud. Isa ja poja suhtest on märksa rohkem kirjutatud, see puudutab nii psühhoanalüütilisi juhtumikirjeldusi kui ka muud kirjandust. Milline

roll on täita isal väikelapseas ja hilisemas oidipaalses ja puberteedieelses ning puberteedieas? Autorina usun, et enamik, kuid kindlasti mitte kõik need isalikest funktsioonidest, mis kehtivad poegade ja tütardega, kehtivad ka isade jaoks tütardega suhtlemisel.

Isaliku mõju ja sekkumise peaaegu märkamatu, ent rikas dünaamika nii järeltulija intrapsüühilise struktuuri kui ka välise elu suhtes, ulatub kõikidesse arengufaasidesse, eostamisest surmani. Isad on alati füüsiliselt kohal, isegi isata laste puhul (Buckley, 1985; Michaels, 1989; Gill, 1991).

Sümbiootiline faas – kuni 12 kuud.

Psühhoanalüütilise käsitlemise järgi on sümbiootiline faas inimsuhte rajamise aluseks. Küps isa samastub toitva emaga ning samal ajal, kui vahetab lapsel mähkmeid või toidab teda pudelist, suudab lapsega samal viisil mis emagi suhelda. Lapsel on üleminek kellegile teisele peale ema väga kerge ning sujuv. Rene Spitz (1965) peab seda perioodi armastuse suhteks ema ja lapse vahel. Kui mingil põhjusel ei suuda ema hoida adekvaatset sümbioosi tasandit, täidab selle augu isa kohalolek, kes, olles emaga samastunud, suudab pakkuda lapsele ühtsusutunnet, mis on hädavajalik inimeste seostumisele. Isa roll ema asendajana ning samuti isana märgib ära isa erinevust emast ning on prelüüd järgnevatele individualiseerimis- ja eraldumisfaasidele. Kui isa on passiivne või pole üldse kohal, võib ema langeda kiusatuse ohvriks, ning kasutada last oma mugavuse allikana, seega jäädes teele tema eraldumise protsessi käigule. Ema pigem meelitas koju jääma, selle asemel, et julgustada kodust lahkuma ning lahendada tüli sõpradega ise. Isa passiivsus või mitte üldse kohal kohalolek jättis lapse ilma vajalikust võimalusest iseennast emast vabastada ning temast eristuda (Blos, 1965).

Seitsmendal elukuul moodustavad ema ja laps üksteisega läbi pideva dialoogi ja mitmete tegevuste (kiindumuse) terviku. See kulmineerub hea ja õnneliku sümbioosiga, kus laps eraldab ema kõigist teistest ümbruskonnas ja hakkab teda nägema kui tervikut inimest. Ema kui terviku nägemus tuleneb lapses kasvava armastuse ja viha suhete kokkusegumistest. See stabiliseerub kui objekti püsivuse faas kätte jõuab. Isa on siinjuures hädavajalik. Ta aitab lapse liigset agressiivsust ohjata. Tema mittekohalolek või eemaletõukamine ema poolt jätab lapse ilma võimalusest õppida oma agressiooni taltsutama. Lapsed, ja eriti poisid, näevad oma oidipaalse konfliktiga hakkama saamise protsessi käigus isa kui kedagi, kes aitab neil saada hakkama oma agressiooniga. Isa on väga vaja kui maskuliinse tunnustamise allikat, kaitsjana, kes aitab poisil tulla toime tema kontrollimatu

agressiooniga. Lapse nartsissismi areng on tugevasti mõjutatud isa ja ema nägemisena paarina ja läbi ema suhtumise isasse. Lapsel, kellel on "halb" ema, on võimalus teisele võimalusele – "moodustada kindel psühholoogiline isiksus läbi isa" (Blos, 1965).

16 kuud – 3 aastat: isa aitab emast eemalduda

Lapse teisel-kolmandal eluaastal saab isa endale uue rolli. Laps jätkab emast eraldumist eelnevast veel aktiivsemal moel. Laps käitub nagu oleks ta motiveeritud vajadusest oma sotsiaalset ringi laiendada ning kinnitada oma autonoomiat. Lapsel tekib isaga eriline side, ta võtab ema kui iseenesest mõistetavat nähtust ning tal tekib ema suhtes selgestinähtav negatiivne suhtumine. Laps, kes sümbiootilisel tasandil nägi isa kui sarnast olevust emale, näeb nüüd isa kui olevust, kes "ei ole ema poolt nakatunud" (Blos, 1965). Tüdrukud ja poisid eemalduvad emast erinevalt. Mõlemale on eraldumine vajalik, ent selles eas tajub poiss, et temast ei saa kunagi emasarnast. Ema loomuomane naiselikkus viib poja feminiseerumisele, kui isa ei aita poisil temast eemalduda (www.perekool.ee).

4 - 5aastased: isa kui võistleja

Nelja-viieaastaselt, nn oidipaalses perioodis, hakkab laps mõistma isa ja ema vahelist suhet. Ta ei oska seda õieti määratleda, aga tunneb end kõrvalejätuna. Laps üritab muutuda taas väikseks, kuid paraku peab ta tunnistama, et inimesed jagunevad kaheks: meesteks ja naisteks.

Poeg üritab ema enda päralt hoida, ja tüdruku soovid keskenduvad isale. Selles eas üritab laps igal viisil isa ja ema vahele magama pugeda. Last tuleb mõista, kuid kiilu vanemate paarisuhtesse ei tohiks ta siiski lüüa. Sinkkonen (2001) rõhutab, et selles perioodis ei tohiks isa ehmuda, kui ka tema on tütresse kiindunud, ega lasta end häirida tüdruku soovidest või poisi ähvardustest.

Esimesed kooliaastad: isa kui sõber ja eeskuju

Esimestel kooliaastatel süveneb lapse arusaam oma soost. Isa ja laste koostegutsemine on selles eas oluline, kuid sellest tähtsam on, et isa kuulaks oma last ja huvituks tema tegemistest. Mõtteid vahetades võivad mõlemad kogeda sügavat ühtekuuluvust ja sõprust.

Nii mõneski kunstis võivad lapsed selles eas juba isast ees olla - isa peaks suutma seda aktsepteerida. See ei tähenda aga isa kui autoriteedi langust. Lapse enesehinnang on veel seotud vanematega ning laps tahab olla maailma kõige targema ja andekama isa poeg või tütar (www.perekool.ee)

Murdeiga

Murdeas tahab nooruk iga hinna eest iseseisvaks saada. Selleks üritab ta end vanemaist lahti rebida. Isa ihalemine asendub mässuga: isast saab lootusetu lubjakas, kellega on isegi mõttetu vaielda. Noorukiea kõige tähtsam ülesanne ongi õppida oma vanemaid realistlikult tundma, nende heade ja halbade külgedega.

Teismelise üheks ülsandeks on identifitseerida end vastassooga. Seda võiks pidada arengu universaalseks tunnuseks (Butterworth jt., 2002).

1.1.2. Kognitiiv-käitumuslikud teooriad

Selle rühma teooriate autorid (Albert Bandura, Julian Rotter, Walter Mischel, Martin Seligman jt.) rõhutavad sotsiaalse õppimise ning sotsiaalsete kasvutingimuste olulisust isiksuse kujunemisel. Isiksus kujuneb suhtlemises ja koostegevuses. Õppimise kaudu kujunevad inimesel ootused ümbritseva suhtes, mis hakkavad suunama tema käitumist (Bachmann, Maruste, 2001). Bandura uskus, et isiksuse omadusi õpitakse eelkõige sotsiaalse õppimise ehk vaatlusõppimise ehk mudelõppimise teel. Isiksuse omaduste õppimise idee tunnustamine teeb Bandura ideed lähedasteks biheivioristide omadele. Inimene õpib kahel viisil: otsese õpetamise ja õppimisena või imiteerimise ja jäljendamise teel.

Pered loovad oma lastele õppimiskeskonna ja nagu Bandura (1972) näitas, nopivad lapsed ümbritsevatelt inimestelt neid vaadeldes väga hõlpsasti nende hoiakuid ja mõtteid (Hayes, 2002). Bandura pani kõik oma tähelepanu teiste jälgimisele, rõhutades ka eeskujude tähtsust. Sotsiaalne õppimine on käitumismudelite õppimine ja rakendamine ehk jäljendamise teel õppimine. See on vaadeldav operantse tingituse erijuhuna, sest oodatav uus käitumisviis jõuab lapseni vaatluse teel ja pealtnäha uusi käitumisviise jätavad inimesed meelde ilma igasuguse välise tasustusega. Vaadeldakse keskkonnas esinevaid käitumismudeleid ja jäljendatakse sobivaid. Ühtlasi hinnatakse

enda efektiivsust nende kordamisel – oluline enesetõhususe tunne, tunne et saan hakkama. Bandura teooria on väga lapsekeskne. See on uuritav läbi täiskasvanu-noor omavaheliste suhete, oluline on siin vahendamise aspekt: teeme midagi sellepärast, et teised teevad.

Bandura väitis (Bandura & Walters, 1973), et jäljendamine ja modelleerimine on olulised sotsiaalsed õppimisprotsessid, mille kaudu me suudame “üles noppida” sotsiaalsete toimingute tervikmustreid ja kohaseid rollikäitumisi (Hayes, 2002). Tuginedes mitmetele uurimustele ja kirjutistele on üsna selge, et isa õpetab pojale seda, kuidas olla mees ning tüdrukud, kellel on isaga hea suhe, tunnevad end oma soorollis turvalisemalt. Seega väidavad mitmed allikad, et nii poistel kui tüdrukutel kujuneb isa mõjul välja turvatunne ja parem kohanemisevõime. Seal aga, kus isa funktsioonid on perekonnas täitmata, ilmnevad lastel mitmesugused psühholoogilised probleemid.

Ainult inimkeskkond ja perekond mõjutavad indiviidi sihipärast kujunemist vanemate matkimise ja perekonna psühhosfääri kaudu. Seega on perekonnal nii objektiivne kui ka subjektiivne mõju lapse sotsialiseerumisele (Tuulik, 1995).

1.1.3. Kiindumusteoorial baseeruvad arusaamad

Igas vanuses inimesed kohanevad paremini ning tulevad toime erinevate väljakutsetega, kui neil on usalduslikud ja emotsionaalselt sidet sisaldavad suhted oma lähedastega ehk teisisõnu, nad on oma lähedastega turvaliselt seotud. Bowlby (1969, 1973, 1980) poolt esitatud seotusteooria (mõnede käsitluste järgi kindumusteooria – attachment theory) järgi, on inimestel universaalne kaasasündinud vajadus luua emotsionaalselt lähedasi suhteid. Seotusteooria tõstab turvalisuse otsimise vajaduse kõrgemale kõigist teistest psühholoogilistest motivaatoritest ning asetab seotussideme ellujäämise stardipunktiks, kõikide inimese tähenduslike interaktsioonide eeltingimuseks. Bowlby (1982, tsit. Peterson, Pryor & ield, 1995 järgi) väidab, et igas eas inimene ilmutab paremat sotsiaalset ja emotsionaalset kohanemist, kui tal on ligipääs usaldusväärsele isikule (Liivamägi, 2003).

Bowlby järgi tasakaalustab lapse bioloogilise küpsemisega seotud uudishimu ja soov uurida ümbritsevat maailma kiindumussuhte abil, mis pakub lapsele kaitset ja lohutust (Pederson, Moran,

1999). John Bowlby (1980) sõnul on lähedus teiste inimestega keskus, mille ümber pöörleb inimese elu, mitte ainult siis kui ta on imik, laps või koolilaps vaid alati, nii oma nooruses, keskeas kui vanaduses. Sellest lähedusest ammutab inimene oma jõu ja rahulolu eluga. John Bowlby't huvitas rohkem emotsionaalne areng (Butterworth jt., 2002). Seotuseteooria on välja kasvanud Sigmund Freudi psühhoanalüütilisest motivatsiooniteooriast isiksuse arengus, milles omistati emalapse seotuse kujunemise põhjus lapse oraalsetele rahuldatusetele rinnaga toitmisest (Ainsworth, Bowlby, 1991; Posada, Gao jt. 1995). Bowlby töötas välja teooria, mis on süntees traditsioonilisest freudistlikust psühhoanalüüsist, loodusajaloost pärit vaatlustest ning ülestähendustest, loomulikus keskkonnas käitumist käsitlevatest uurimustest (Butterworth jt., 2002). See on teooria inimestevahelistest suhetest ja sotsiaalemotsionaalsest arengust.

Praegu on käsil kiindumussuhte teorias periood, millega on seotud palju uurijaid. Märkimisväärse panuse on andnud Mary Main'i väljatöötatud täiskasvanu kiindumust hindav uurimusmeetod ja selle abil saadud uurimustulemused. Täiskasvanu võimet moodustada väikese lapsega kvaliteedilt hea kiindumussuhe mõjutavad tema oma lapsena kogetud kiindumussuhe ja tema tähtsamad inimsuhted ning nende iseloom. Viimastel aastatel ongi paljud uurijad rõhutanud kiindumussuhet kui tähtsat vaimset tervist mõjutavat tegurit kogu inimese elukaare jooksul (Tamminen, 2006).

1.1.3.1. Kiindumussuhte areng

Seotuse olemust ja funktsioone väikelapseas ja varajases lapsepõlves on laiaulatuslikult uuritud ning on palju tõendeid turvalise seotuse kohta seotustest hilisemate sotsiaalsete oskustega (Easterbooks & Lamb, 1979; Waters, Dixon, Jones, Lake, Nemzer & Sansone 1979, tsit. Peterson jt. 1995 järgi), eneseväärtusega ja emotsionaalse kohanemisega (Sroufe, Fox & Pancake, 1983, tsit. Peterson jt. 1995 järgi). Ainsworth (1989) usub, et vanematel on jätkuvalt võimas mõju teismeeas lapse heaolule, kuigi teismeeas jooksul on seotuse olemuses toimunud märgatavaid arengulisi muutusi. Seda väidet toetavad uuringud, millest selgub, et teismeeas lapse tunnetatud seotuse vanematesse kvaliteedi seos psühholoogilise heaoluga ei muutu teismeeas jooksul (Greenberg, Siegel & Leitch, 1983). Samas väidab Rice (1990, tait. Peterson jt. 1995 järgi), et see seotus ei pruugi teismeeas jooksul stabiilne olla. Seotus ei hõlma mitte ainult emotsionaalset sidet, vaid ka käitumist ja kognitsioone (Liivamägi, 2003). Kiindumussuhte tugevus sõltub ajast, mis t

täiskasvanu veedab koos lapsega. Seepärast saab ema enamasti esikoha ja isale kuulub teine koht (Sinkkonen, 2001).

John Bowlby algne töö keskendus sellele, kuidas emast ilmajäämine mõjub vaimsele tervisele, ning ta leidis, et inimeste psüühika, kes varase arengu otsustavas faasis emast eraldatakse, on täiseas rohkem ohustatud. Bowlby järgi on see kriitiline faas esimesed seitse aastat. Bowlby tegi kindlaks, et titaldel tekib spetsiifiline kiindumus kuuenda ja kaheteistkümnenda elukuu vahel. Enne kuuendat elukuu ei reageeri tita sellele, kui ta antakse võõra kätte. Pärast kuuendat kuud aga reageerib tita silmatorkava stressiga.

Bowlby mõõnis, et kiindumussüsteem on vaid üks paljudest kohanemissüsteemidest, mis kindlustavad meie ellujäämise - teistest mainime näiteks „page või võitle“ - mehhanismi (või hirmusüsteemi) - kuid ta uskus, et kiindumussüsteem on kõige põhilisem. Nii sõltub kõigi teiste ellujäämissüsteemide toimimine kiindumussüsteemi edukusest (Tallis, 2004).

Kiindumussuhte iseloom on üsna püsiv. Paljudes uurimustes on välja toodud kiindumussuhte mudelite püsivus põlvkonnast põlvkonda. Kõige uuemates kiindumussuhte uuringutes on täiskasvanutel leitud kiindumussuhte mudeleid, mis on analoogsed laste kiindumussuhte mudelitega (Tänavsuu, 2007).

Kuna kiindumussüsteem on nii põhiline, on mõned psühholoogid pakkunud, et närvimehhanismid, millele on rajatud lapse kiindumus, on ka täiskasvanu armastuse aluseks. Seda väidet toetavad paralleelid lapse kiindumuskäitumise ja romantiliste armastajapaaride vahel (Tallis, 2004).

Tundesidemed vanemaga moodustavad päev-päevalt lapse vajaduste rahuldamise, füüsilise hoidmise, söötmise, heaolu eest seismise ja tunnustuse andmisega. See annab lapsele tunde, et ta on soovitud ja tal areneb tugev eneseusaldus, ta kogeb et on vähemalt üks täiskasvanu, keda armastada ning kes armastab ja hindab teda (Siplane, 2001).

Kiindumusteooria kohaselt on lapse eneseusu ja maailma usaldamise allikaks lapse side hooldajaga. Selle suhte ootamatu katkemine noores eas tõstab hälbiva käitumise riske hilisemas elus. Arvatakse, et turvaline seotussuhe paneb aluse psühholoogiliselt tervele arengukäigule. Seega võivad ebaterved või katkenud seotussuhted viia progresseeruvate isiksuse probleemide ja kehva vaimse terviseni (Butterworth jt., 2002).

Lapse kasvades ja arenedes tema vajadused muutuvad ja vanema võime vastata eri vanuses lapse vajadustele võib olla erinev, nii et kiindumussuhe võib muutuda. On leitud, et väga väikest

turvatumet pakkuv kiindumussuhe ennustab käitumishäireid, probleeme impulsikontrolliga, madalat enesehinnangut, tülisid hooldajatega ja raskusi sõprussuhetes. Nüüdisaegse käsituse järgi on kaootiline kiindumussuhe kõige tugevamas seoses lapsega ja ka täiskasvanu psüühiliste häiretega (Tamminen, 2006).

Kiindumusteooria järgi mõjutab lapse suhete laad oma vanematega väga varases lapsepõlves seda, milliseks kujunevad tulevikus tema suhted teiste inimestega. Erinevad läbiviidud katsed kinnitasid seda (katse reesusahvidega, keda oli kasvatatud isolatsioonis), et suurena oli neil tõsiseid raskusi sotsiaalsete suhete loomisega ning lõppkokkuvõttes said neist väga kehvad ja saamatud vanemad (Butterworth jt., 2002).

Autor juhiks erilist tähelepanu käesoleva töö kontekstis kiindumusteooriale. Turvaline seotus on tugevaks aluseks nooruki enesehinnangu kujunemisel. Siit arenevad välja sotsiaalsed oskused, toimetulek jne. On oluline, et noortest endist kujuneks tulevikus välja hästitoimivad lapsevanemad. Autor peab praktiseeriva psühholoogina oluliseks, et üks vanematest on lapsega kodus vähemalt tema kolmeaastaseks saamiseni.

Marchandi jt. poolt 2004 (Marchand jt., 2004) aastal läbiviidud uurimuses, milles osales 64 mittekliinilist peret, jõuti järelduseni, et vanemate probleemid, depressioon ja abieluprobleemid, on otseselt seotud laste käitumisprobleemidega. Emade puhul tuli see selgelt välja, isade puhul osaliselt. Käitumismudelid, mis lapse – vanema suhtes esinevad, on pärit beebieast, on üsna stabiilsed ja kanduvad edasi noorukiea suhtesse ja need ootused ja käitumised on sarnased. Kui noorukil oli lähedasem suhe oma vanematega, otsisid nad kriisiperioodidel neilt tuge. Kui lähedussidemed puudusid, siis need lapsed oma kriisisituatsioonides tasandasid oma negatiivseid emotsioone läbi enda saavutuste ja püüdluste. Vanemate abielu kvaliteedil on määrav roll kogu pere jaoks. Kui abielus on kriis siis kandub see üle kogu pere omavahelistesse suhetesse, ja sellel on negatiivne mõju lapse kohandumisele. Leiti, et vanemate depressiivsetel sümptomitel on oluline mõju lapse jaoks. Ebakindlaid kiindumismudeleid seostatakse otseselt depressiivsete mudelitega. Emadel, kellel nende sõnul on probleeme depressiooniga, siis nende lastel oli rohkem internaalseid probleeme. Kui isad täheldasid enda juures depressiivseid sümptome, siis nende depressiivsed sümptomid määrasid rolli laste ekstrernaalse käitumise juures.

Väidetavalt on tegemine esimese uuringuga, milles käsitleti vanemate kiindumisorientatsiooni seost laste käitumishäiretega. Vanemate kiindumisorientatsioon on otseselt seotud laste käitumuslike

probleemidega. Selle tööga üritati ümber lükata väidet, et emad mängivad põhrolli. Nende uuring viitas sellele, et ka isade depressiivsed sümptomid on suureks riski allikaks. Eriti tuli see välja eelkooliealiste laste puhul.

Käsitleti kolme kiindumismudelit – turvaline, vältiv ja ambivalentne. Vaadeldi emasid ja isasid eraldi ning täheldati, et kui isad olid rohkem eemalehoidvad ja vihased, siis abielu vahejuhtumite ajal nende lastel täheldati rohkem internaalseid sümptome. Emade puhul leiti aga rohkem seoseid laste ärevustundega, mis oli tingitud hülgamisest ja eemaletõukamisest.

Vanemad, kes regulaarselt oma lastega räägivad, kes näitavad üles huvi lapse tegevuste vastu koolis, kes põhjendavad ja seletavad, miks nad teatud käitumist ootavad, samuti vanemad, kes hoolitsevad, soodustavad lapse enesekontrolli, ühiskonnas aktsepteeritud väärtushinnangute omandamist, sotsiaalset kompetentsust ning saavutusmotivatsiooni (Snyder & Petterson, 1987). Seos positiivsete vanemlike oskuste ja lapse käitumise vahel on loomulikult vastastikune: lapsed, kelle antisotsiaalsete tegevuste määr on väga kõrge ning kelle sotsiaalsed oskused madalad, saavad tõenäolisemalt vanematepoolse mittetunnustamise osaliseks, kes omakorda vähendavad lapse suhtes kiindumuse kinnitamise ja väljendamise sagedust (Aavik et al, 2006).

1.1.3.2. Isa roll kiindumussuhtes

Imikul kujunevad seotussuhted mitte ainult ema, vaid ka isa ning õdede-vendadega, eriti kui viimased osalevad imiku eest hoolitsemisel (Butterworth jt., 2002). Kuigi isad üldiselt veedavad siisiki vähem aega oma laste eest hoolitsedes ja nendega mängides kui emad – isegi majapidamistes, kus mõlemad vanemad töötavad täisajaliselt – võivad isad luua sama tugevaid kiindumusssidemeid, kui on emade ja laste vahelised sidemed. Ka võivad lapsed samaaegselt kiinduda oma mõlemasse vanemasse. Siiski pole kiindumuse olemus emade ja isade korral alati sama. Vaatamata erinevustele isade ja emade käitumises on kumbki vanem lapsele tähtsaks kiindumisisikuks ja mängib peamist rolli lapse sotsiaalses arengus. Saab järjest ilmsemaks, et ajahulk, mida vanem veedab oma lapsega, on vähem tähtis kui selle aja sisustamise kvaliteet.

Laps, kelle arengus on isa täitnud soodsat rolli, suudab paremini välja arendada oma sisemised eeldused. Tal kujunevad positiivne arusaam endast ja enesekindlus, samuti kõrged moraalsed

omadused ning vaimne ja ühiskondlik asjatundlikkus. Teisalt neil lastel, kellel tekib seoses isaga probleeme, võivad tekkida psühholoogilised häired (Poolamets jt. 2000, lk.72-73).

Nagu eelpool öeldud, turvaline seotussuhe väljendub eelkõige kõrgemas enesehinnangus. On uurimusi, mis väidavad, et näiteks mõjutab see ka positiivsemat suhtumist oma kehasse. Kui on vanematega turvalisuse suhe madal, on ka rahulolu oma kehaga madal.

Erinevate allikate väitel on isadel, kes lastega palju tegelevad, vähem stereotüüpseid soolisi arusaamu. Isa õpetab pojale, kuidas olla mees, see on laialt levinud teadmine. Tunduvalt vähem on räägitud sellest, milline on isa mõju tütre sooidentiteedi ja seksuaalsuse kujunemisel. Isa tähelepanu ja toetus on tütre eneseväärikuse jaoks väga oluline. Kui tütar õpib emalt ära soole vastava käitumise, siis isalt saab ta kinnituse oma naiselikkuse kohta. Seetõttu tunnevad need tüdrukud, kellel on isaga olnud soodne suhe, end oma soorollis tunduvalt turvalisemana. Tütar õpib suhtest isaga, kuidas tuleb käituda mehega ja tulevikus hakkab ta otsima partnerlussuhtes samasugust meest. Samuti kujuneb tüdrukul isaga mängides hea probleemilahendamise oskus. See parandab ka tema õppeedukust (www.meestekeskus.ee).

Isata kasvavatel tüdrukutel esineb edasijõudmatust koolis. Neist tüdrukutest, kellel sugulised kontaktid algavad vara, on paljud kasvanud ilma isata. Sellise käitumise üheks põhjuseks on liiga väike distsipliini ja kontrolli osakaal kasvatuses. Kuid niisugusel viisil otsivad nad ka mehelikku lähedust, millest on elus ilma jäänud (Poolamets jt. 2000). Autori arvates väärivad need mõttekäigud eriti väljatoomist, kuna tõepoolest rohkem on räägitud isa ja poja vaheliste suhete olulisusest ja teenimatult vähe on pööratud tähelepanu isa rolli tähtsusele tütarde elus.

Läheduse koha pealt väidab enamus noorukeid mitmetes uurimustes, et nad on emaga lähedasemad kui isaga. Samas on neil isadega vähem konflikte kui emadega. Seda viimast võib seostada sellega, et isad veedavad nendega vähem aega ja on seega vähem seotud reeglite ja piiride kehtestamisega. Noorukieas võitlevad lapsed oma vanematega nii oma võimuosa suurendamise kui vanemate võimu mõju vähendamise pärast. Sellise pideva võimuvõitluse kohta väidavad uuringud, et isal on selles vanuses lapse üle võimu siiski vaid rahaga seonduvates valdkondades.

Mehed võivad arvata, et neil on oma lastega head suhted. Kui aga küsida laste käest, võib saada sootuks teistsuguse pildi. Isa ei tule laste esitatud kutsel, vaid siis, kui talle sobib, kui temal on aega. Tegelik kontakti saab siiski ainult sel juhul, kui isa on lapsega koos olnud imikueast saadik (Pahla, 1997).

1.2. ISA ROLL JA ISADUS

Isaduse tähendus peegeldub igapäevakogemuste kaudu. Sotsiaalpsühholoogiliselt käsitletakse isadust lähtudes identiteediteooriast. Isaduse identiteet tuleneb dünaamilistest tajudest isarollis olemisest. Kaks põhiterminit on identiteedi olulisus ja pühendumine. Isa rolliidentsuse olulisusest on leitud, kuivõrd isa võtab aega ja jagab energiat isarollist lähtuvateks tegevusteks, eriti võistlevate nõudmiste olukorras (näit. sportimine vs. lapsega tegelemine). Isarolli pühendumuse tasemest on leitud, millist tüüpi isaga on tegemist (leivateenija, hooldaja, arendaja, mängukaaslane jne.). William Marsiglio (1995), viidates Burkele ja Reitzes'ile (1991) väidab, et isa loob omaenese identiteedi standardid ning pühendumine väljendub tema püüdlustes hoida tasakaalus identsuse kujundit ja teistelt saadavat hinnangut oma isarolli täitmise kohta.

Isadus, võrreldes emadusega, on palju rohkem mõjutatud peres ja ühiskonnas valitsevate jõudude poolt. Isaduskultuur ja isade käitumine muutub aastakümnest aastakümnesse koos sotsiaalse ja poliitilise olukorraga. Iga generatsioon kujundab oma arusaama isa ideaalist järgides oma aega ja tingimusi.

Kahekümneendat sajandit on kirjeldatud läbi nelja olulise sotsiaalse trendi, mis on muutnud sotsiokultuurilist konteksti, milles lapsed kasvavad. Need neli trendi on:

- naiste suurenenud osalus tööturul;
- kodust eemal elavate isade hulga suurenemine;
- isa osaluse suurenemine nn terves perekonnas;
- kultuuriline mitmekesisus (näiteks erinevad peremudelid, erinevatest kultuuridest pärit inimeste abielud jne.) (Russ, 2003).

Sageli ei teadvusta mehed endale ise ka, kui suur vastutus neil oma lapse ees on. Isegi kui isa on füüsiliselt kohal, on tema emotsionaalne puudumine võrreldav füüsilise puudumisega (Uljas, 2004).

1.2.1. Isaduse dimensioonid. Psühholoogiline, sotsiaalne ja bioloogiline isadus

Isaduse uurijad Lamb, Pleck, Charor ja Levine (1987) töid välja kolm isaduse dimensiooni.

Kättesaadavus- isade kohalolek ja kättesaadavus, hoolimata tegelikust interaktsioonist isa ja lapse

vahel. **Seotus**- isa otsene kontakt ja kogemus lapsega. Isa hoolitseb lapse eest ja on lapsega jagatud interaktsioonis. **Vastutus** – isad osalevad lapse hoidmise ja muu olulise korraldamisel.

Perekondades toimuvad muutused tingivad vajaduse rääkida erinevat tüüpi isadusest. Põhimõtteliselt võime rääkida kolme tüüpi isadusest. Esiteks *bioloogiline isadus* (isa kui sigitaja). Kui räägime isast, kes ise oma lapsi kasvatab, siis on siin kõik mõistetav, tunduvalt keerulisemaks muutub antud teema aga näiteks spermadoonorluse puhul.

Teiseks võib välja tuua *sotsiaalse isaduse*. Sel puhul tunnistab mees end isana, käitub isana ja on ka juriidiliselt lapse hooldaja. Samas ei pruugi sotsiaalne isa olla lapse bioloogiliseks isaks.

Kolmandaks on *psühholoogiline isadus*. Siin määratletakse meest isana juhul, kui laps näeb temas isa ning tal on isaga püsiv usalduslik kontakt. Psühholoogilise isaga suhtleb laps pidevalt.

Tänapäeval ei pruugi need erinevat tüüpi isadused aga alati kattuda. Näiteks kui mehel on enam kui üks paarisuhe, siis võib peres olla sageli puudu üks bioloogiline vanem. See on ka üks põhjusi, miks üha enam on hakatud rõhutama psühholoogilist isadust (www.meestekeskus.ee).

Psühholoogiline isadus on oluline nii lapsele kui ka mehele. Psühholoogilise vanemana saab toimida ükskõik milline lapse eest hoolitsev isik, kuid mitte kunagi eemalolev passiivne täiskasvanu, isegi siis mitte, kui ta suhe lapsega on bioloogiline. Psühholoogiline vanemlikkus kujuneb lapse ja täiskasvanu lähedussuhtes lapse vajadusi arvestavas intraktsioonis. Psühholoogiline vanem on vanem, kellega laps end identifitseerib. Välistatud ei ole ka see, et mõni laps kogeb vaid bioloogilist vanemlikkust ning ei leiagi endale psühholoogilisi vanemaid, kellega ennast samastada (Siplane, 2001). Seega ilmneb kõige tugevam isa mõju just seal, kus on tegemist psühholoogilise isadusega (Uljas, 2004).

Vinterhedi arvates on laps üpris lojaalne bioloogilistele vanematele samastumisprotsessi tõttu. Kui laps eraldatakse vanematest, kaotab ta ühenduse osaga endast. Lapsel tekib ebakindel identiteet. Jari Sinkkoneni (Sinkkonen, 2001) järgi saab puuduvat lihast isa asendada sotsiaalne isa – poisi tugiisik, autoriteet. Sotsiaalse isa rolli võib täita näiteks kasuisa, vanaisa, poisteklassi meesõpetaja, klassivenna isa jt. Soome psühhiaater Jari Sinkkonen (Sinkkonen, 2001) toonitab, et poisid tahavad endale ka sotsiaalseks isaks meest, sest temaga on poistel ennast kergem samastada.

1.2.2. Isa roll lapse arengus

Pereliikmete osa ja roll lapse kasvatamisel on erinev. Kui võrrelda erinevate kultuuride emaks ja isaks olemise rolli iseärasusi, siis torkab silma, et lastega tegeleb enamasti ema. Peaaegu kõikide maailma perekondade tuumaks on ema oma lastega. Isad tulevad ja lähevad, vahel nad vahetuvad või puuduvad hoopis. Emaks olemine on enesestmõistetavam, selle üle ei vaielda nii palju. Isa roll seevastu on küsitavam. Kas isasid on vaja? Milline tähtsus on isal? Kuidas näeb isaks olemine lapse seisukohalt?

Loomulikult ei ole olemas ühte ja ainukest või parimat isaks olemise viisi. Teenäitajaks peab olema laps, keskne aga lapse vajadus isa järele (Pahla, 1997).

Paljude meelest algab isa roll lapse elus alles vanemas eas, kui lapsega on võimalik juba vabalt suhelda. Autor jagab uuema aja lähenemist, et isa roll algab siiski juba lapse sünnihetkest.

Isal on perekonnas mitmeid erinevaid rolle: majandusliku heaolu kindlustamine, emotsionaalse turvalisuse tagamine, laste soodentiteedi ning nende üldise heaolu kujundamine jne. Mees ei ole ainult pere majanduslik kindlustaja, vaid tal on ka oluline roll lapse arenemisel ja pere emotsionaalse turvalisuse tagamisel. Isadust ei kindlustata enam mitte ainuüksi pere majandusliku heaolu tagamise läbi, vaid läbi aktiivse suhtlemise oma lastega (Uljas jt. 2003).

Isaks kasvamine hakkab poistel nende endi sünnihetkest. Tulevased isad mõtlevad, mil määral nad tahavad oma isale sarnaneda (Kutsar, 2007). Poisse "pane paika" enamasti isa. Kas puuduv isa ei olegi üks peamisi põhjusi, miks poistel on rohkem õpi- ja käitumisprobleeme kui tüdrukutel? Poistele on isa väga oluline ja nad võtavad isa puudumist rohkem südamesse kui tüdrukud (Lehtmets, 2005).

Emaraseduse alguses on isa emotsionaalne kättesaadavus vaieldamatult oluline. Just see mängib suurt rolli, kas last ootav ema on rahutu, ebakindel ja ülekoormatud või pigem rahul, jõuline ning optimistlik. Isa mängib otsustavalt tähtsat rolli selles, et emal oleks hea sünnitus.

Sünnitusjärgsete reaktsioonide uurimine näitab, et naistel esineb depressiooni palju sagedamini, kui isa polnud kohal enne, peale ning sünnituse ajal (Blos, 1965).

Emaja isa mõju lapsele on erinev, aga mil määral ta on erinev, seda ei ole kerge määratleda. Perekonda tuleb võtta kui tervikut ja kõik peres toimuv mõjutab last ja tema arengut. Ema on

valdavalt peres see, kes lapse eest rohkem hoolitseb, aga samas on näiteks isa abil lapse jaoks lihtsam ema turvalisest lähedusest eemaldumine. Ainult emaga kasvamine võib jääda lapse arengu jaoks ühekülgsesks. Kui ema seostub lapsele ennekõike hoolitsuse, soojuse ja lähedusega, siis isa jälgides teadvustab väike inimene endale kahe sugupoole olemasolu. Just isa aitab lapsel kujundada oma maailmapildi. Pojal on raske ilma isata oma mehelikkust arendada (www.perekool.ee).

Esimestel elukuudel on imik seotud tihedamalt emaga. Ema on imiku esmane toitja, kuigi uurimused on näidanud, et tühja kõhu signaalist saavad nii ema kui isa ühtemoodi aru, sellest hoolimata on toitmine tavaolukorras ikkagi ema ülesandeks. Mida rohkem on isa oma lapsega imikueas koos ja temaga tegeleb, seda parem on see tulevasele omavahelisele suhtele. Kui mees osaleb lapse elus sünni hetkest peale, siis on suurem tõenäosus, et ta hakkab vastutama ka lapse edasise kasvatamise eest. Mees võib õppida laste kaudu kõnelemise, tunnete näitamise ja kuulamise oskust (Kempe, 2000).

Kõige suuremaks efektiks isa osaluse puhul peetakse isa ja lapse toetavat suhet. Need lapsed, kelle elus isad olulist rolli mängivad, arenevad keeleliselt kiiremini ja neil esineb vähem käitumuslikke probleeme isegi siis, kui isad ei ela kodus. Isade roll laste arengus on eriti oluline emotsionaalse regulatsiooni kujunemisel ja kontrollimisel.

Psühholoogid on jõudnud arusaamale, et olulisemat mõju lapse arengule avaldavad isa kui lapsevanema omadused ja mitte kui mehe omadused. Samas on mehelikkuse ja isaduse areng omavahel tihedalt läbi põimunud, nii et ei saa väita, et isa kui mees mingit rolli ei mängiks. Võrreldes erinevaid uurimusi, ilmeneb, et – isad on rohkem seotud poegade kui tütardega, eriti vanemate laste puhul. See tuleneb sellest, et nad samastavad end poegadega, isadel on kergem nendega suhelda. Isad kulutavad lastega tegeldes emadest suhteliselt rohkem aega mängule ja füüsilisele aktiivsusele, poegadega mängides on isad aktiivsemad ja julgemad kui mängus tütardega, eeldades poegadelt suuremat liikuvust ja kartamatust.; paljulapselistel isadel on lastega intensiivsem suhe; isad on rohkem seotud esimese lapsega, puuetega, enneaegsete ja raske iseloomuga lastega, need trendid kehtivad ka emade kohta, tugevam suhe isaga on lastel, kelle vanemad on abielus. (Russ, 2003). Lapse jaoks on suhe isaga ülimalt oluline. Erinevate isatüüpidega kokkupuuted panevad aluse laste emotsionaalsele kompetentsusele, keelelisele ja kognitiivsele arengule, perekondlikule orientatsioonile ja suhtumisele töösse. Tänapäeval on isa

roll muutunud, kaasaegne isa võib olla ühtviisi edukas nii kutsetööl kui ka perekonnas. Isa kui eelkõige perepea ja leivateeniija roll on asendunud jagatud vanemlusega ja isad on hakanud avalikult väärtustama ka lapsevanema rolli (Russ, 2003).

Kognitiivne areng

Autor on erinevate artiklite ja uuringute põhjal leidnud, et lapsed, eriti poisid, kellel on hoolivad ja osavõtlikud isad, on kognitiivselt eelisolukorras. Isa seotus arendab eriti selliseid oskusi nagu arvutamine ja lugemine. Suure isaosalusega poiste hinded koolis on paremad ja nende akadeemiliste saavutuste tase ühe aasta võrra oodatust kõrgem.

Poiss vajab varases lapsepõlves kinnitust, et ta on just niisugune, nagu peab. Kui pojalt puudub isapoolne kinnitus, et ta on just selline, nagu peab, siis ta jääbki otsima vahvat isa või on sunnitud oma seismist ebakindlust kuidagi teisiti kompenseerima. Lisaks ilmnevad neil omadused, mis sagedamini iseloomustavad tüdrukuid – näiteks on nende verbaalsed võimed paremad, ruumilise mõtlemise võime seevastu nõrgemini arenenud (www.meestekeskus.ee).

Sotsiaalne ja emotsionaalne areng

Lapsevanema ja lapse vaheline mäng on aluseks sellele, kuidas laps õpib teiste inimestega suhtlema. See on vahend lapse positiivseks emotsionaalseks arenguks. Emotsionaalne väljendumisvõime on aga aluseks headele suhetele omavanustega. Isa roll lapse emotsionaalses arengus on sama tähtis kui ema oma. Kui isa on domineeriv ja kontrolliv, ei õpi laps efektiivseid sotsiaalseid oskusi.

Ka lapse moraalses arengus on vanematel oluline osa. Igapäevased perekonnasisesed otsused mõjutavad lapse moraalsust tugevalt. Isa, kes on suure osalusega, soodustab lapse enesekontrolli ja vastutustundlikkust ning on oma käitumisega lapsele moraalseks eeskujuks. Need inimesed, kellel on olnud hoolitsev isa, on täiskasvanuna tõenäoliselt tolerantsemad ja mõistvamad kui isata kasvanud inimesed.

Kui ema kaldub rõhutama ettevaatlikust ja turvalisust, siis isa innustab saavutusi, sõltumatust ja riski, nõudes samal ajal ka rohkem distsipliini (Poolamets jt. 2000, lk. 30-33). Laps areneb kõige

valutumalt ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks perekonnas, kus on mõlemad vanemad ning emad kalduvad rohkem hoolitsema ja isad kontrollima (Poolamets jt. 2000, ptk. 10). Kontrollimine seostub vajadusega seada lapse käitumisele teatud piirid. Piirid on vajalikud selleks, et laps õpiks toime tulema oma emotsioonidega ning oleks suuteline järgima teatud kokkuleppeid ja reegleid. Eialgu vajab ta selleks täiskasvanu abi, kuni väline kontroll muutub sisemiseks.

Isa seatud piirid on lapsele väga tähtsad, tavaliselt kinnitab isa need juba üksnes oma kohalolekuga. Siiski on hea, kui ta teeb seda ka otsesõnu, sest isa käitumine ja arusaam moraalist aitavad lapsel selgitada hea ja halva erinevust. Kuigi lapsed protestivad piiride vastu, tunneb mingi osa neist ometi kergendust, kui nende nõudmistele järgi ei anta. Vanemad peavad näitama, et nad jäävad igas olukorras enesele kindlaks, muidu pole lapsel võimalik neid austada. (Sinkkonen, 2001).

Lapsed, kelle arengus isa on täitnud positiivset rolli, suudavad välja arendada oma personaalsed ressursid ja sotsiaalse kompetentsuse. Lastel, kellel selles osas on vajakajäämisi, võivad tekkida psühholoogilised probleemid. Kui on tegemist efektiivse isaga, areneb lapsel välja positiivne arusaam endast, enesekindlus, moraalsed omadused, intellektuaalne ja sotsiaalne kompetents (Uljas jt., 2003).

1.2.2.1. Isa ja nooruk

Noorukiiga on tundlik periood, seega vajavad sel ajal lapsed isa toetust. Isa toetus väljendub koosveedetud ajas, omavahelises kommunikatsioonis, läheduse tunnetamises, konflikti tasemes ja autotiteedis (Uljas jt., 2003).

Koosveedetud aeg

Siin ei ole tähtis ainult koosveedetud aja kogus, vaid see, kuidas seda aega veedetakse ja kuidas osalejad sellega rahul on.

Suhtlemine

Suhtlemise tihedus iseenesest annab suhte kohta väga vähe informatsiooni. Isad oskavad paremini probleeme lahendada ja seletada, kuid emotsionaalsemaid teemasid, eriti tüdrukutega, isad väldivad. Isadega on seega vähem lähedust kui emadega ja seepärast arvab keskmine nooruk, et

ema tunneb teda paremini. Läheduse puudumist isa ja nooruki vahel seletatakse sellega, et sel ajal, kui laps on noorukieas, on keskmisel isal keskea kriis ja ta on rohkem hädas oma probleemidega.

Lähedus

Noorukid kinnitavad, et on emaga lähedasemad kui isaga. Noorukid ei ole pea kunagi oma vanematega rahul, kuid isaga ollakse vähem rahul kui emaga. Emad ei tee emotsionaalsuse väljendamises poegade ja tütarde vahel vahet, aga isad teevad. Isad on poegadele vähem hellad, kui tütardega.

Konflikt

Nii vanemad kui noorukid väidavad, et noorukitel on isadega vähem konflikte kui emadega. Põhjusteks arvatavasti see, et isad veedavad nendega vähem aega, ja ka see, et nad on vähem seotud reeglite ja piiride kehtestamisega.

Võim

Noorukieas hakkavad lapsed võimu pärast ja võimu vastu võitlema, proovides sellega endale rohkem võimu saada. Kuigi arvatakse, et isal on nooruki üle rohkem võimu, näitavad uuringud, et tal on seda vaid teatud valdkondades nagu näiteks rahaga seonduvates otsustes.

Isa-nooruki suhteid kirjeldatakse kui emotsioonituid ja kaugeid, kus isal on nooruki elus vaid juhendav ülesanne. Emal on suurem roll selles, milline inimene noorukist kujuneb. Kuid uuemad uurimused rõhutavad isa rolli eriti noorele tüdrukule. Näiteks lähedane suhe isaga aitab tüdrukul edasi lükata seksuaalelu algust, kuid ei mõjuta teiste elutähtsate otsuste ajastamist (www.meestekeskus.ee).

1.2.2.2. Arusaamade muutus isa rollist

Isa rollist arusaamine sõltub eeskätt kultuurist ja subkultuurist, vähem individuaalsetest erinevustest. Kultuurilised muutused on need, mis tingivad väärtuste, hoiakute ja arusaamiste muutumise ühiskonnas. Nii on muutunud ka ajaloos isa rolli mõistmine ja ootused isa suhtes (Uljas jt., 2003).

Isasid kujutati varasemates käsitlustes harva kui inimesi, kes on võimelised oma laste arengusse palju juurde andma. Ainult sel juhul, kui mängus oli isapoolne puudumine, hülgamine, väärkohtlemine või mõni muu selgelt negatiivne teema, uuriti suure tõenäosusega isa mõju. Isaks olemine ei olnud emaks olemisega võrdne.

Emasid on peetud põhilisteks vastutajateks laste arengus ja isad on suunatud tahaplaanil. See tugev ema-lapse diaadi rõhutamine, olles küll oluline lapse arengu mõistmisel, ei ole aga piisav ja nagu Arlow (1981) väitis, tahtmatult julgustab tagant ajaloolist arvamust “süüdistada” emasid, isasid välja vabandades. Alles nüüd hakkame me tunnistama “isa arvatavasti ettenähtud osa vältimatutes pereprobleemides läbi põlvkondade” (Cath jt, 1989, lk. 554). Nüüd on tekkinud suurem isa unikaalse rolli väärtustamine eluterve pere arengus kõikide elutee punktide jooksul (Diamond, 1998).

Paraku peavad paljud naised isa argielus vähevajalikuks. Ent kui lapsel on ainult ema, tagab see küll hoolitsuse, kontroll võib aga jääda puudulikuks. Autor peab positiivseks viimastel aastakümnetel toimuvat muutust, kus isade osakaal laste kasvatamisel on märgatavalt suurenenud. Selles mängivad esiteks rolli sotsiaalsed muutused. Kuna on kasvanud perede hulk, kus mõlemad vanemad käivad tööl, siis on see viinud soorollide paindumiseni ja suurendanud seega mehe osalust vanemaks olemisel (Diamond, 1998). Teiseks on isadel viimasel aastakümnel olnud rohkem võimalusi olla lapse sünni juures ja tegeleda imiku hooldamisega. Sellest tingituna on beebiea ja isa-lapse suhete uurimused suurenenud. Kolmandaks on aja jooksul kindlasti laienenud ka teoreetiliste vaatepunktide valik.

18. sajandil oli isa roll lapsevanemana sedavõrd domineeriv, et sõnu “lapsevanem” ja “ isa” kasutati sünonüümidena (Burgess, 2000).

18. sajandi edenedes rõhutati lisaks perekondlikele väärtustele ka sugu kui isaduse olemuslikku põhjust (raison deter). Sugupooltele soovitati nüüd mitte ainult rollide lahutamist, segregatsiooni, vaid ka rollide polarisatsiooni. Isa kohustati valvama ema ohtliku (kuid siiski vajalik) emotsionaalsuse üle, ja edu tagamiseks pidi ta karpima eelkõige oma emotsionaalsust. Pikkamööda, kuid kindlalt, sai meeste ratsionaalsusest põhjus, miks nad nagu polekski võimelised oma lastega lähedasi suhteid looma (Burgess, 2000).

Mida aeg edasi, seda sagedamini seostati isadust tööga.

16. ja 19. Sajandi vahel kujutati tekstides ja piltidel isasid, kes kantseldavad lapsi irooniliselt. Hälli kõigutamine pidi avaldama mehele “nõrgendavat toimet”. Piltidel kujutati emasid, kes mukivad endid peegli ees ja asutavad linna peale minema. Neid isasid nimetati siis “õnnetuteks narrideks” ja öeldi, et ainult sarvekandja võtab oma lapse sülle. “Mitte ükski arenev ühiskond, kelle huvides

on meeste kodunt lahkumine, et nad ühiskonda oma panuse annaksid, pole kunagi noori mehi vastsündinutele liiga lähedale lasknud,” märkis antropoloog Margaret Mead (Burgess, 2000).

Varsti polnud enam piisav ka see, et isa peab perekonda ülal – ta pidi seda edukalt tegema. Isa roll perekonna ülalpidajana, tagas mehele selle erilise staatuse, millele tavapäraselt rajaneb mehelik identiteet.

1920.-1950. aastatel olid lapsevanemate rollid väga polariseerunud. Majanduslik olukord sundis mehi kodust eemale ja sulges naised kodudesse. Isa kui patriarh oli äsja troonilt tõugatud. Mehe kanda oli nii ühiskonna kui ka perekonna ülalpidaja kohustused, seetõttu jäi isa lastele nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt väga kaugeks. Lapse jaoks jäi isa võõraks, sest ta ei astunud pea-aegu kunagi lapse maailma. Lapsega suheldes oli isa range ja juhendus mõistusest. Laste kasvatamine oli täielikult jäetud emade kanda, seetõttu pidid lapsed tihtipeale rahulduma vaid ema mehe ideaaliga. Probleemid tekkisid sellest, et lapse ettekujutus isast ei pruukinud ühitada ema mehe ideaaliga ning seetõttu pidi laps põgenema fantaasiamaailma. Uued probleemid tekkisid siis, kui laps kasvas ja tema maailmapilt muutus avaramaks – ta nägi seda, millest oli ilma jäänud – fantaasiamaailm vahetus reaalsusega. Isa oli lapse jaoks see, kes viibis kogu aeg kusagil eemal. Lapse ja isa suhted ei jõudnud kunagi nii lähedale, et neist probleemidest oleks räägitud. Samamoodi kannatas laps isa läheduse puudumist, nii igatses ka isa lapse järgi. Mehest – isast – sai omaenda ohver meesideaali nimel (Pahla, 1997).

60-ndatel aastatel asendus traditsiooniline peremudel sellise perekonnaga, kus mõlemad vanemad käisid tööl ja viibisid mõlemad suure aja kodust väljaspool.

70-ndatel hakati uurima laste ja isade vahelisi suhteid. Uuriti isa rolli, tema osalust ning puudumist lapse maailmas. Hakati rääkima ema abistavast, toetavast isast. Isast, kes on oma lastesse siiralt kiindunud, kellel on nendega tugev emotsionaalne side ja kes võtab osa kodutöödest.

80-ndatel hakkas levima tendents, kus isad said käia koos last ootava naisega arsti vastuvõtul ja neile avanes võimalus viibida sünnituse juures.

90-ndatel teatakse, tänu paljudele uurimustele rohkem isa rollist lapse arengus ja väärtustatakse seda. Kui 50-ndatel aastatel tegid “perekesksed” mehed pingutusi töö ja pereelu kokkusobitamise nimel pingutusi, siis hiljuti nii Rootsis kui Norras läbiviidud uurimused näitavad, et karjäärist vägagi huvitatud mehed on mures pereelu ja töö tasakaalustamise pärast (Burgess, 2000).

Viimasel ajal on Euroopas tunduvalt kasvanud meeste hulk, kes püüavad senisest põhjalikumalt keskenduda perekonnaelule ja peavad vajalikuks, et isa saaks osaleda lapse kasvatamises algusest peale. Ka Eestis on hakanud toimuma nihked. Alates 1990. aastate algusest on mehel võimalik käia koos naisega raseduse kontrollis ja perekoolis, et paremini mõista, mida tähendavad lapse ootamine ja tulevane isadus. Pidevalt on suurenenud peresünnituste osakaal, praegu viibib iga teise sünnituse juures ka isa. Et isa ja lapse vahel kujuneks välja kiindumus, on vaja regulaarset suhtlemist. Seejuures on suhete kvaliteet olulisem kui kvantiteet.

N-ö alles kujunev isa on uus isa (new father), kes vastutab pere eest ja seob end sellega. Uus isa tahab seda, et mõlemal vanemal oleks ühesugune vastutus, seda nii kodutöodes kui ka laste hooldamisel ja kasvatamisel. Sellise nägemuse korral võib mees vahetada ametitöö kodusolemise vastu ehk siis loobuda tööelust ja olla "kodune isa" (Kempe, 2002).

1.2.2.3. Korrelatiivsed uuringud

Paljud faktid erinevates uurimustulemustes ja tendents, mida kajastavad paljud artiklid nii Eesti kui mujal maailmas toimuva kohta, näitavad ka isa rolli suurenemist lapse elus. Isa puudumise teemal on tehtud sadu uurimusi, paraku on lähenemisi enamasti selline, et laste kogemus ja arvamus ei tule õieti kuskilt esile. Kas isa puudub, siis kas või mis puudub (Sinkkonen, 2001)?

Uuringute tulemustes tehakse liiga tihti üldistusi. Statistilised erinevused rühmade vahel ei tähenda, et kõik isatud lapsed oleksid teistsugused kui isaga koos kasvanud. Sageli isegi ei määratleta, mida isa "puudumine" tähendab, nii et puuduvate kategooriasse loetakse kõik lahutatud isad, kuigi nende osalemine laste elus on väga erinev. Mõni isa tõepoolest kaob täielikult, mõni kohtub lastega mitu korda nädalas. Peale selle on uurijatel lahknevad arusaamad sellest, mis on piisav kontakt (Sinkkonen, 2001).

Perekonnauuringud näitavad pidevalt, et isad veedavad oma lastega vähem aega kui emad, ükskõik kas ema käib tööl või mitte. Mõned uuringud näitavad, et isad on koos lastega ainult umbes 20-25% sellest ajast, mis ema lastega tegeleb. Uuringud näitavad ka, et ema ja isa tegelevad lastega erinevalt. Isad spetsialiseeruvad rohkem mängule, samas kui emad tegelevad hoolitsemisega (Tombak, 2003).

Peamiselt keskenduvad uurijad tänapäeva isa käitumist uurides kolmele põhiteemale: lastega koos veedetud aja pikkus, lastega tegelemise vormid ja vanemliku käitumise mudelid.

Euroopa sotsiaaluuringu 2004 Eesti raportist tuli välja, et väitega - *mehed peaksid naistega võrdselt vastutama kodu ja laste eest*, olid nõus 90,2 % (88,0 % meestest ja 91,9% naistest), vaid 8,6 % (10,4 % meestest ja 7,2 % naistest) ei olnud selle väitega nõus. Uurimuses osales 817 meest ja 1170 naist vanuses 15 +. Kusjuures töötavatest meestest oli nõus 90,6 % ja naistest 91,8 % ja nõust ei olnud 8,8 % meestest ning 8,0 % naistest. Lastega leibkondade puhul arvas 88,5 % meestest ja 91,5 % naistest, et mehed peaksid naistega võrdselt vastutama kodu ja laste eest ning 10,3 % meestest ja 8,0 % naistest arvas, et nad ei ole selle väitega nõus.

Eestis läbi viidud *Soolise võrdõiguslikkuse monitooringutest* selgub, et 2005. aastal oli nende isade osakaal, kes pidasid oma rolli lastega tegelemisel, nendega mängimisel ja koolitöodes abistamisel suuremaks kui abikaasa rolli, oluliselt väiksem kui emade osakaal. Näiteks pidas laste koolitöodes abistamist eeskätt oma ülesandeks emadest 34%, isadest 8%; laste kooli, lasteaeda või huviringi viimist aga 30% emadest ja 13% isadest. Väitega, et *isa peab peres olema lastele suuremaks eeskujuks ja autoriteediks kui ema*, nõustus 2005. aastal kolmandik emadest ja 40% isadest (*Töö, perekond ja vaba aeg: Eesti 2003 ja Soolise võrdõiguslikkuse monitooring aastast 2005*).

1.2.2.4. Lähedussuhet kajastavad uurimused

Eesti autorid on seisukohal, et isa puudumise ja poiste identifitseerimiskuste vahel on seos ning mõjutab otseselt ka sotsiaalset kontrolli noorte käitumise üle. Läbiviidud intervjuude tulemusena selgus, et vaatamata vanematevahelistele probleemidele ja mõningal juhul isa alkoholitarvitamisele, tundsid lahutust kogunud intervjuueeritavad isa järele igatsust ja unistasid ühistest ettevõtmistest. Mitmel vastajal puudusid positiivsed mälestused isast. Meessoost intervjuueeritavad arvasid, et isa rangema sekkumise korral ei oleks nad kuritegelikule teele sattunud. Igatsus ja vajadus isa olemasolu järele oli vaatamata sellele, et lapsepõlvest meenub isa käitumisega seotud häbi ja alandustunne.. Respondentide kirjeldustest võis järeldada, et olenemata sellest, kas tegemist oli bioloogilise- või võõrasisaga, esines nii positiivseid kui ka väga

negatiivseid suhteid. Isa järele igatsust tundsid rohkem need respondendid, kes olid isast lahutatud (Mitendorf, 2004).

Perekonnauuringud leiavad, et isa osalusel on lapse arengule suur mõju- see on tihedalt seotud lapse motoorsete ülesannete lahendamise võimega ja kõne arenguga. On tõendeid, et isaga suhtlemise kvaliteet on seotud lapse tegevuse tasemega. 30-kuustel lastel määras IQ testi tulemused isa mäng ja ema lähedus, 2-aastaselt aga mõlema vanema lähedus (Tombak, 2003).

Eelkõige tekib ilma psühholoogilise isata kasvades raskusi poistel. Neil on puudusi enesekontrolli osas ja tunduvalt enam käitumishälbeid. Pahatihti on madal ka õppeedukus ja tekivad keskmisest suuremad probleemid soorollis arengus ja sooidentiteedi määratlemisel (Poolamets jt. 2000, lk.89).

Noorsoopsühhiaater Seppo Mäkinen uuris oma väitekirjas (Mäkinen,1991) ajateenijaid noormehi. Võrdluse all olid noored mehed, kes olid kaotanud isa vanemate abielulahutuse või isa surma tõttu (90 ajateenijat) ja noored, kes olid kasvanud mõlema vanemaga perekonnas (298 ajateenijat). Uurimusest ilmsel, et ilma isata kasvanud noormeestel oli nõrgem mehelik identiteet ja madalam enesehinnang. Nendel noormeestel tõdeti enam vastuolusid, mille lahendamine vajab oluliselt rohkem psüühilist energiat. Isatutest poistest 3/5 oli leidnud arengu käigus puuduvale isale asendava meessuhte (kasuisa, sugulase, treeneri jt.). Ajateenistusega kohanemine oli ilma isata kasvanud poistel raskem, samas oli neile tähtsam ajateenistuse sooritamine oma meheliku identiteedi kindlustamiseks (Papp, 2005).

Erinevate uuringute andmete alusel saab autor väita, et seal, kus suhted isaga on paremad, tajuvad ka noored sotsiaalset toetust enam ja sagedamini pöördutakse ka tõsise mure korral isa poole. Isaga lähedasemates suhetes olevad noored märgivad ka vähem aasat jooksul kogetud negatiivseid elusüdmusi. Seetõttu võib väita, et lähedased suhted isaga aitavad noortel kujundada tajutavat sotsiaalst toetust. Head suhted perekonnas aitavad kaasa ka sellele, et omandatakse paremini vastavad soorollid. Üldise emotsionaalse tausta loomisega mõjutab isa oluliselt laste arengut ja paremat kohanemist.

Suhted perekonnas soodustavad ka neurootilisuse kujunemist lastel. Jugoslaavias läbiviidud uurimus (Lackovic-Grigin & Dekovic,1991) näitas, et noorukite (keskmine katseisikute vanus oli 17,5 aastat) neurootilisusele avaldasid eriti mõju suhted isaga. Ilmsel, et kõrgema neurootilisusega

uuritavatel olid suhted isaga kaugemad ja vähem hoolivad, neil oli rohkem probleeme nii koolis, väljaspool kooli kui suhetes teistega (Uljas jt.,2003).

DuBois ja Eitel (1994) leidsid, et head peresuhted, järelvalve ja ja toetus pere poolt on seotud lapse kooliedukusega ja sellega seotud enesehinnanguga. Annunziata, Hogue, Faw ja Liddele (2006) leidsid, et kooliga toimetulek on eriti poiste puhul seotud pere kokkukuuluvustundega ning vanemliku järelvalvega.

1999. aatal I. Kraavi poolt läbiviidud uurimus 13 – 15 aastaste kooliõpilaste seas näitas , et 38% õpilastest leidsid, et nende isal on nende jaoks piisavalt aega (Uljas ,2004).

1.2.2.5. Sotsiaalsel õppimist kajastavad uurimused

Hollandis uuriti Landmann-Peetersi jt. poolt 2005 aastal 502 alaealist ja nende noorukite 365 lapsevanemat. Uurimusse kaasati need vanemad, kellel oli depressiivne paanikahäire või obsessiiv- kompulssiivne häire. Leiti, et kui noorel on isaga kommunikatsiooniprobleemid suured, siis on ka lapse depressiooni sümptomid kõrgemad ja seda eriti poistel. Ärevuse puhul see rolli ei mänginud.

Sugu, stress ja tugi, nendevahelist seost on harva uuritud üheaegselt. Kaks tõsiseltvõetavat uuringut, mis on tehtud ei ole leidnud märkimisväärset seost. Tulemused on näidanud, et probleemsete vanemate lastel on rohkem konflikte oma vanematega kui tavalistel nendevanustel lastel. On leitud, et sotsiaalne tugi on oluline faktor depressiooni ja ärevushäire tekkimiseks. Mida kõrgem sotsiaalne tugi, seda madalam häire risk. Täheldatud on, et tütaridel on rohkem kasu sotsiaalsest toest kui poistel.

Eestis läbi viidud uurimuse andmetel on vanemad mudeliks laste agressiivsel käitumisel. Samas esinevad vanemate kui mudelite tajumisel soolised erinevused. Poisid püüavad agressiivses käitumises jäljendada kodus isasid, kuid käitumisel sõpradega kasutavad mõlema vanema mudelit. Tüdrukud jäljendavad mõlemaid vanemaid, kui nad on kodus vihased. Sõpradega suheldes kasutavad tüdrukud isa mudelit (Muug, 1997, lk 12).

Laps, kelle arengus on isa täitnud soodsat rolli, suudab paremini välja arendada oma sisemised eeldused nagu enesekindlus ja positiivne arusaam iseendast.

Uurimustes on leidnud kinnitust, et isal on oluline seos koolieeliku sotsiaalse ja kognitiivse arenguga. Katsed näitavad, et isata kasvanud poistel on madalamad kognitiivsed võimed ja motivatsioon (Tombak, 2003).

Lapse emotsionaalses arengus on isa roll sama tähtis kui ema oma, aidates kaasa lapse emotsionaalsele väljendusvõimele.

Kooliealisele lapsele muutuvad aina tähtsamaks suhted väljaspool kodu. Väiksemate koolilaste puhul on täheldatud, et positiivse osalusega isa tugi mõjutab tugevalt lapse emotsionaalset turvalisust, enesekindlust ja kohanemist uute intellektuaalsete, füüsiliste ja sotsiaalsete väljakutsetega. Aktiivsete, hoolitsevate ja pühendunud isade lapsed on üldiselt edukamad akadeemilistes, spordiga seonduvates ja sotsiaalsetes pürgimustes ning neil on kõrgem enesehinnang kui neil, kes on isast eraldatud.

Noorukieas veedavad lapsed rohkem aega oma sõprade ja koolikaaslastega ja järjest vähem veedetakse oma vaba aega vanemate ja perega. Isaga veedab enamus noori veel vähem oma vaba aega kui emaga. Isa ja nooruki suhtel on erinevad uurimused välja toonud viis põhilist iseloomujoont: koos veedetud aeg, suhtlemine, lähedus, konflikt ning võim (Tombak, 2003).

Mitmed artiklid ja uurimused on isa ja nooruki suhteid uurides jõudnud järeldusteni, et näiteks koos veedetud aja puhul ei ole oluline koosveedetud aja kogus, vaid kuidas seda aega veedetakse ehk oluline pole mitte kvantiteet vaid kvaliteet, kuidas osalejad ise sellega rahul on. Suhete puhul pole samuti oluline suhte tihedus (Tombak, 2003).

Kuivõrd mõjub lapsevanemate lahusus lapse saavutamise motivatsioonile ja kui pikaajaline on see mõju. Selleteemaline uurimus viidi läbi 700 ameerika valgete meeste ja naiste hulgas.

Vimm isa vastu suurendas mõlema soo jaoks koolis väljakukkumise tõenäosust. Ei leidnud kinnitust aga, et isa kui eeskuju kaotamine summutaks poja motivatsiooni või tööalast edu. Andmed näitavad pigem, et uus isa, kasuisa kui eeskuju, annab pojale ergutust abielluda ja olla eriti produktiivne. Abielus mehed, kelle isad olid surnud või olid pere juurest ära läinud, on suurema sissetulekuga kui teised mehed, hoides hariduse ja teised iseseisvad muutujad muutumatutena.

Uurimusest tuli välja, et lahutuse üle elanud laps otsis majanduslikku edu oma laste arvelt. Lahutuse üle elanud pojad tegelesid oma lastega vähem kui teised mehed, ja lahutuse üle elanud

tütred tundsid oma laste saavutustest vähem rahuludust. Järeldus sellest on, et lahusus mõjutab lapselapsi ja lapsi. Need on tõesti pikaajalised tagajärjed! (Phelps, 1998).

Järva (2004), leidis eesti vene peresid uurides, et kui keskmises põlvkonnas oli kasvatuse tähenduseks vaimse ja tugeva isiksuse kasvatamine, siis nüüd valitseb kasvatuses utilitaarne ja ratsionaalne lähenemine –substantsiaalsest nähtusest muutub kasvatus funktsionaalseks nähtuseks. Hariduse tähendus muutub – kui eelmises põlvkonnas oli see terminaalneks väärtuseks ja tähtsaks vaimseks pagasiks, siis nüüd muutub haridus kitsalt instrumentaalseks väärtuseks, kus hariduse omandamine on investeringuks lapse sotsiaalse kaitstuse saavutamisel tulevikus.

Perekultuuri narratiivse kultuurina (peremütoloogia, peresisene suhtlemine, muinasjutud, laulud, raamatud, suurperesündroom) vahetab välja perekultuur vähese suhtlemismääraga nii peresisese kommunikatsiooni kui ka pereväliste kontaktide tasandil, seega väheneb peres emotsionaalne moment. Samas tähtsustub pere psühholoogilise ja emotsionaalse rahulolu faktorina. Emotsionaalse atmosfääri nõrgenemist peres tõestab ka kaldumine materialismi (Järva, 2004).

Autori hinnangul on oluline omavaheline kommunikatsioon, sest mida parem on vanema ja lapse kommunikatsioon, seda lähedasem ja usaldusväärsem on ka suhe.

On leitud, et põhjendatud, järjekindel distsiplineerimine ning samas soojuse väljendamine lapse suhtes on positiivselt seotud lapse enesehinnanguga, kontrolli internaliseerimisega (eneseregulatsiooniga), potentsiaalsete hoiakute ja intellektuaalsete saavutustega (White & Woollett, 1993). Range kontroll teismelise distsiplineerimise vahendina on arengulises mõttes üha enam sobimatu. Selle asemel, et teismelise tegevust karistamise abil piirata, lasevad hästi toimetulevate teismeliste vanemad noortel ise otsuseid vastu võtta ning jäävad ise teismelise tegevuse suhtes taktitundelise järelvaataja ja juhendaja rolli (Dekovic, Janssens & van As, 2003). Erinevad autorid (Howard & Johnson, 2000), (Morrison et al, 2000) jt. on jõudnud tulemusteni, et head suhted isaga aitavad noortel a) välja kujundada paremat kohanemisvõimet probleemidega toimetulekuks, b) tajuda tulevikku lootusrikkamana ja c) vältida enda üksikuna tajumist. Kõik see annab aga tulevikus võimaluse oma potentsiaali paremaks realiseerimiseks (Uljas jt.2003).

Tihti on delinkventset käitumist seostatud “lõhkiste” perekondadega või vanema (tihti isa) puudumisega (Matherne & Thomas, 2001). Samas on mitmeid uurimusi, mis leiavad, et

sedalaadset käitumist esineb ka nendest peredest pärit lastel, kelle vanemad ei ole lahku läinud vaid pigem iseloomustab neid peresid pidevad lahkkelid ja konfliktid vanemate vahel. On leitud, et nende vanemate lastel, kes ei lahuta, kuid omavaheline konfliktide tase on kõrge, tõuseb laste käitumisprobleemide hulk märgatavalt. Samas Morrison ja Coiro (1999) leidsid, et vanemate eraldi asumine ja lahutus seostuvad laste käitumisprobleemide tõusuga ja see ei ole seoses sellega kui suur on vanematevahelise suhte konfliktide hulk. Psühholoogid on tihti vaadelnud laste hälbivat käitumist täitmas peresüsteemis mingit positiivset funktsiooni või eesmärki (näiteks poja delinkventne käitumine võib teenida vanemate allsüsteemi huve, kes peidavad selle taha oma abielulisi probleeme) (Bischof, Stith & Wilson, 1992) (Kivik, 2007).

Kivik (Kivik, 2007) uuris oma magistritöö tarvis aastal 2007 kinnipidamisasutustes viibivaid poisse ja leidis, et kolmandik nendest poistest olid pärid kodust, kus neid kasvas ainult ema, teine kolmandik poisse oli pärit peredest, mida võiks nimetada "uusperedeks", st emal on kõrval partner, kes ei olnud vastaja isa. Viiendik vastajatest olid pärit peredest, kus lapsel olid ema ja isa koos. Teine osa uuritavatest antud töös olid vabaduses viibivad, koolis käivad noormehed. Tulemused näitasid, et kahel kolmandikul poistest olid kodus mõlemad vanemad, uuspered on väga vähestel (8,8%), emaga koos elas alla viiendiku. Selline tulemus viitab võimalusele, et suurem tõenäosus pahandustesse sattuda on noormeestel, kelle vanemad on kas lahku läinud, isa pole kunagi perega koos elanud või on perre tekkinud kasuisa. Samas antud uurimusest ei tulnud välja, et perega rahulolu, kommunikatsioon vanematega, pere konfliktide, kontrolli ja organiseerituse tase ega ka teismelise enesehinnang oleks seotud sellega, kas nooruk on pärit traditsioonilisest perest (ema ja isa) või mõnest teisttüüpi pere variandist (üksikema, ema koos partneriga, isa koos partneriga). Seega ei saa väita, et üks pere kooslus iseenesest oleks parem või halvem, lapse käitumine ei näi selle uurimuse järgi sõltuvat sellest, mitu täiskasvanut on peres last kasvatamas ning vanemad on bioloogilised või on peres ka kasuvanem. Sarnasele järeldusele tulid ka Dekovic, Jenssens ja van As (2003), kes leidsid, et antisotsiaalse käitumise ennustajaks on vanema ja lapse suhte kvaliteet, mitte pere koosseis (Kivik, 2007).

Sellel teemal on palju vastuolulisi uurimusi. Steinberg (1987) leidis, et üksikvanemaga või uusperes kasvanud lastel on siiski suurem tõenäosus antisotsiaalseks käitumiseks. Ilmselt mängib peremudel mingit rolli nii lapse areng kui toimetulekuvõimes, sest traditsioonilises peres on pere areng, kokkukuuluvustunne jne. erinev uusperest või lahutatud perest. Kindlasti mõjutab teismelise enesehinnangut, kuidas ta tajub kokkukuuluvus- ja lähedustunne oma perega. Seega

kasvamine üksikvanemaga või kasuvanemaga perekonnas, samuti pere suurus või sünnijärjekord ei pruugi tuua halvemat kasvukeskkonda lapse jaoks. Olulisem on pere kokkukuuluvustunne-kuivõrd laps tunneb, et temast hoolitakse ja toetatakse ja samas aktsepteeritakse teda kui isiksust, andes talle piisvalt sõltumatust (Kivik, 2007).

Kommunikatsiooniprobleeme ja ebaefektiivsust probleemidega toime tulemisel on rõhutanud Holman (1997), Johnson ja Maile (1987), Pfeffer (1988). Viimase andmetel suurendab madal peresuhete kvaliteet noorukite suitsiidiriski kuni neli korda. Uurimuse andmed lubavad väita, et kõige enam probleeme leiame nendel noortel, kes ei ela isaga koos ja kel on suhted isaga halvad. Isa psühholoogiline puudumine on ohuteguriks eelkõige seal, kus ei elata isaga ja kas suhted isaga on halvad, mis ei võimalda omakorda mitmeid probleeme lahendada. Kõige turvalisemalt tunnevad end need noored, kel suhted isaga head ja kes elavad isaga koos (Uljas jt.2003).

1.3. SUBJEKTIIVNE HEAOLU

Subjektivne heaolu on üks aspekt psühholoogilisest heaolust.

Subjektivne heaolu (subjective well-being) peegeldab inimese hinnangut oma elule (kui tervikule või selle eri valdkondadele) (Diener jt., 2003). Proovib mõista inimeste väärtusi enda elust (Diener jt., 1997).

Subjektivse heaoluna käsitletakse käesolevas magistritöös emotsionaalseid ja kognitiivseid hinnanguid, mida noorukid oma elule annavad, ehk teisisõnu kõike seda, mida tavakasutuses õnneks või rahuloluks nimetatakse. Kõige tähtsam ennustaja on neurootilisus: mida emotsionaalselt stabiilsem inimene, seda enam on ta oma eluga rahul ning mida tasakaalutum ta on, seda enam näib talle, et tal on põhjust oma elu üle nuriseda.

Juhtivaks uurijaks subjektiivse heaolu vallas on aastakümneid olnud Ed Diener Illinoisi Ülikoolist (USA). Dieneri ja tema kolleegide käsitluse kohaselt on subjektiivsel heaolul kaks komponenti: tunnetuslik ja emotsionaalne.

Tunnetuslik ehk kognitiivne komponent sisaldab inimeste hinnangut sellele, kuivõrd nad oma eluga üldiselt rahul on või kuivõrd tähendusrikast ning eesmärgipärast elu nad elavad. See, kuivõrd õnnelikuks inimene ennast peab, pole seega üksüheselt isiksuseomaduste poolt ära määratud.

Emotsionaalne ehk afektiivne komponent viitab aga inimeste kalduvusele kogeda sagedamini positiivseid ja harvemini negatiivseid emotsioone. Sealjuures täiskasvanud ja lapsed kirjeldavad depressiivseid episooide erinevalt.

Varem arvati, et subjektiivne heaolu sõltub peamiselt välistest teguritest. Uurimused aga näitasid, et erinevad demograafilised näitajad, nagu näiteks sissetulek, tervislik seisund, haridustase ning abieluseis, omavad suhteliselt väikest mõju inimeste subjektiivsele heaolule. Kogutud andmed näitavad, et inimese hinnang oma subjektiivsele heaolule on ajas üllatavalt stabiilne, langedes või tõustes igale inimesele iseloomulikule tasemele ka pärast olulisi või ootamatuid elusündmusi. Iseloomulik baastase sõltub kahest peamisest isiksuseomadusest – neurootilisusest ja ekstravertsusest. Kõrge neurootilisuse tasemega inimesed kalduvad kogema rohkem negatiivseid emotsioone, samas kui ekstravertsematel inimestel on ülekaalus positiivsed emotsioonid. Kuna on leitud, et oma eluga rahulolu hinnangutes sõltuvad inimesed ennekõike sellest, mil määral nad on kogunud positiivseid ja negatiivseid emotsioone, võibki öelda, et positiivsete ja negatiivsete emotsioonide tasakaal määrab suuresti ära selle, kuivõrd õnnelikud ja rahulolevad inimesed on (Realo, 2006).

Heaolu tähendab toimivat suhtevõrku, puudused võrgustikus tähendavad puudusi heaolus. Laitmatugi füüsiline hooldus ei korva puudujääke inimkontaktides (Kraav, 2003). Ja ometi ei saa me väita, et kõigi primaarsete vajaduste rahuldamine ja isegi hästi funktsioneeriv suhtevõrgustik tagaks lapse heaolu.

Subjektiivne heaolu näitab, kui hästi laps ise ennast tunneb, selle all mõeldakse üldist hinnangut oma elule. Kui psühholoogiline rahulolu mõõdab isiksuse arengut ja küpsust siis subjektiivne rahulolu mõõdab sotsiaalse keskkonna poolt loodud ootusi ja vastavust nendele. Mida suurem on erinevus ootuste ja olemasolevate hinnangute vahel, seda madalam on subjektiivne rahuolu.

Viimase kolmekümne aasta uuringud on näidanud, et enamus isiksuse seadumusi, aga ennekõike neurootilisus ja ekstravertsus, on suuresti pärilikud. Erinevate uurimuste kohaselt on ligikaudu 50–60 protsenti ekstravertsuse ja neurootilisuse individuaalsetest erinevustest võimalik seletada pärilikkusega. Nii võib öelda, et ka inimese õnne- või heaolutundest ligi pool on geenide poolt ette määratud (Realo, 2006).

Psühhiaatrilisest aspektist vaadelduna on heaolu ja vaimne tervis tihedas seoses. Heaolu on olukord, milles indiviid on võimeline normaalselt toime tulema. Heaolu vastandiks võib pidada masendust, häireid ja eluisu kadumist (Kraav, 2003).

Psühholoogilisest aspektist võime healuks pidada n-ö igas suhtes normaalset arengut tagavat olukorda, selle määratlemisel toetutakse eri-ealiste laste tulemuste võrdlemisele. Heaolu tähendab häid tulemusi, selle üle saab otsustada kompetentsust, sotsiaalset ja psüühilist arengut näitavate indikaatorite alusel. Arengupsühholoogilisest aspektist lähtudes on erilist tähelepanu pööratud laste inimisuhetele alates imiku kiindumissuhte kujunemisest kuni last ümbritseva suhteõrgustiku analüüsini. Heaolu puudumine ilmneb seega arengu aeglustumise ja arenguhäiretena (Kraav, 2003).

Kokkuvõtvalt saame defineerida subjektiivset heaolu: subjektiivne heaolu viitab sellele, kuidas inimesed enda elusid hindavad või väärtustavad ning see sisaldab: eluga rahulolemist, rahulolekut oma suhetes, depressiooni ja närvilisuse puudumist, positiivseid tujusid ning emotsioone (Diener jt., 1997).

Subjektiivset heaolu mõõdetakse mitmesuguste näitajatega, nagu üldine positiivne ja negatiivne afekt, üldine eluga rahulolu, rahulolu iseendaga, oma tööga, materiaalsete võimaluste ning sotsiaalsete suhetega (Realo jt., 2002).

1.3.1. Ülevaade subjektiivse heaolu kohta läbiviidud empiirilistest uurimustest

Subjektiivset heaolu on hakatud süstemaatiliselt uurima alles viimastel aastatel. Diener'i ja Suh'i (1997) arvates on üks võtme-eeldusi eluga rahulolu uuringute puhul see, et hinnang rahulolule põhineks eelkõige küsitletava enda kriteeriumidel, mitte niivõrd ekspertide poolt defineeritud objektiivsetel mõõdetel. Seetõttu ongi emotsionaalset heaolu sageli mõõdetud lihtsate ühekordsete enesehinnangu mõõdikute abil (Diener & Lucas, 2000).

Uurijad ei püüdle ainult kliiniliste seisundite poole, vaid uurivad ka erinevusi inimeste vahel pikaajalise heaolu positiivsetel tasanditel (Diener jt., 1997). Uurijad on täheldanud, et suur osa inimestest väljendab enamuse ajast positiivset afekti (Diener & Diener, 1996) ja see mõjutab

nende üldiseid hinnanguid (Krieger, 2003). Lucas ja Diener (1998) leidsid, et heaolu hinnangud toetuvad rohkem meeldiva afekti sagedusele ja vähem selle intensiivsusele. Seega on intensiivsed positiivsed emotsioonid vähem olulised pikaajalise emotsionaalse heaolu kogemiseks, kuna taolised intensiivsed emotsioonid on väga haruldased (Krieger, 2003). Schimmack ja Diener (1997) tulid järeldusele, et inimesed, kes kogevad meeldivaid emotsioone intensiivsemalt, tunnevad intensiivsemalt ka ebameeldivaid. Mitmete uurimuste tulemusel ilmneb, et inividid hindavad üldise heaolu määramisel olulisemaks positiivsete emotsioonide sagedust (Krieger, 2003).

Subjektiivse heaolu küsitluste puhul on esimeseks küsimuseks mõõtmise probleem. Empiirika kinnitab, et inimesed oskavad öelda, kas nad on õnnelikud või mitte: eri küsitlustes on „ei oska öelda“ või „raske öelda“ vastanud vaid 1-2% küsitletutest. Siiski jääb sellelaadsete subjektiivsete hinnangute puhul õhku küsimus andmete nihkest: inimese hinnangut võivad mõjutada näiteks tavad, võrdlusbaas ja hiljutised elusündmused. Heaolu mõõdikud näitavad varieeruvust ajas ning kultuuride vahel. Nii nt reageerivad subjektiivse heaolu mõõdikud muutunud elutingimustele, mis tõendab, et mõõdikud on tundlikud väliste tingimustele (Veenhoven, 1994).

On täheldatud, et subjektiivse heaolu puhul mängivad rolli sissetulek ja elamistingimused. Uurimused leidsid olulisi korrelatsioone jõukuse ja emotsionaalse heolu vahel (Diener et al., 1997) ning paremad elamistingimused toovad omakorda kaasa suurema rahulolu (Diener & Diener, 1995).

Uuritud on ka seda, kuidas mõjutavad inimeste heaolu sotsiaalpsühholoogilised faktorid. Andrews ja Whitey (1976) leidsid, et kõige tugevamalt on üldine eluga rahulolu seotud inimese enda mina ja koduga: hinnangud enda tunnetatud võmekusele, perekonnale, finantsseisule, õnnelikkusele ja majapidamisele (Krieger, 2003).

Individuaalsetest teguritest on subjektiivse heoluga seotud teatud isiksuseomadused (Hayes & Josphe, 2003; Diener et al., 2003): eneseaustus, tajutud kontroll, optimism, paindlikkus eesmärkide seadmisel soodustavad subjektiivset heaolu. Ekstravertsete inimeste subjektiivne heaolu on suhteliselt kõrgem ning neurootiliste inimeste subjektiivne heaolu on alati suhteliselt madalam, objektiivsetest asjaoludest olenemata. Oluline on ka kultuuritaust: kollektivistlikes

kultuurides on see enam mõjutatud inimsuhete kvaliteedist, individualistlikes kultuurides sõltub aga enam individuaalsest eneseteostusest.

Mitmed teooriad seletavad võimalikke mehhanisme subjektiivse heaolu kujunemisel (Diener jt., 2003):

- a) universaalsete vajaduste rahuldamise teooria: heaolu tase peegeldab (põhi)vajaduste rahuldamise taset;
- b) sotsiaalse võrdluse teooria: heaolu peegeldab enese olukorra võrdlemist teiste inimeste olukorra või ootustega;
- c) väärtuste ja eesmärkide teooria: heaolu sõltub inimese maailmavaatest, tema väärtuste ja eesmärkide realiseerimise tasemest, samuti eesmärkidele vastavate ressursside olemasolust;
- d) adaptatsiooni e. dünaamilise tasakaalu teooria kohaselt on keskkonnatingimuste ja elusündmuste mõju subjektiivsele heaolule ajutine, mõni aeg pärast mistahes sündmust inimene naaseb oma tavapärasele heolu nivoole, mis eelkõige sõltub temperamendist.

Seega väljendab subjektiivne heaolu väga erinevaid aspekte: inimese materiaalsete, sotsiaalsete, psühholoogiliste jm vajaduste rahuldamise taset, sotsiaalse keskkonna nõudeid ja ootusi, kultuuri poolt pakutud heaolu tähendust, subjektiivsel maailmavaatel põhinevate eesmärkide realiseerimist (eneseteostust). Subjektiivne heaolu on integratiivne näitaja, mis peegeldab mitte ainult elu objektiivseid asjaolusid, vaid ka isiksuse iseärasusi ning ühiskonna poolt pakutud eesmärke ja võrdlemise kriteeriume.

1.3.2. Subjektiivne heaolu ja kasvukeskkond

Emotsionaalne areng on olulisel määral sõltuvuses nendest kogemustest, mida pakub lapse kasvukeskkond, millest oluliselt sõltub tema emotsionaalne enesetunne ja üldine toimetulek. Kõige tähtsamaks arengu toetajaks on tema vahetu keskkond.

Kuna kasvatus algab kodust, siis eriti suur vastutus lasub vanematel ning kodul. Kodus tegemata jäetud või valesti tehtut ei saa hiljem alati parandada. Kasvatuslik mõju ei avaldu üksnes siis, kui vanemad lapsi otseselt õpetavad, vaid last mõjutab rohkem see, mida vanemad teevad ja kuidas käituvad. Tähtsal kohal on vanemate omavahelised suhted. Kui perekonna suhted on neurootilised, kaldub see neurootilisus ka lapsele (Samuel, 1972).

Milline on emotsionaalne atmosfäär peres ja kuidas see mõjutab lapse arengut, toimetulekut ja subjektiivset heaolu? Pereterapeutid on oma praktikas leidnud, et kui lastel on probleeme, on tihti probleemid laste perekonnasüsteemis, kuna perekond on üheks oluliseimaks kontekstiks laste arengus (Olson & DeFrain, 2000). Eelkõige vanematevaheliste suhete iseloom määrab ära nii koduse õhkkonna kui ka kodu mõju tema nooremate ja vanemate pereliikmete mõtetele ja tegudele (Narusk, 1988). Noorukeil, kel puudub perekonna ja vanemate toetus, esineb rohkem soovimatut käitumist (Pelkonen, 1997).

Aro, Palosaari (1992) ja Aseltine (1996) on leidnud, et juhul kui nooruk ei ela koos mõlema vanemaga, on neil lastel suurenenud depressiivsuse oht, ning seda nii tüdrukute kui poiste osas. Vanemate lahtetus näib ennustavat depressiooni noorukitest järeltulijate osas. Samuti näib riski tõstvat vanemate uuesti abiellumine.

Rice ja Dolgini (2002) arvates on noorukitele erii vajalik pere ja kodu toetus. Nooruki perekonnas valitsevate suhete kvaliteet omab märgatavat mõju toimetulekule koolis, ning heade õpitulemuste saavutamisel (Hurrelmann, Engel, Holler, Nordlohne 1998; Paulson, Marchant, Rothlisberg 1998; Berk 2000) (Palts, 2003).

Peres on iga liikme individuaalne käitumine mõjutatud teiste pereliikete vastastikuste interaktsioonidega. Teismeline, kes saab oma arenguliste ülessannetega, mis on seotud iseseisvumisega, samuti nende ülessannetega, mis on seotud akadeemiliste ja sotsiaalsete nõuetega, hästi hakkama, mõjutab see peret positiivselt. Sama teismeline saab ka oma perelt positiivset mõjutust. Teismeline, kes aga ei suuda hakkama saada koolis ning sotsiaalsetes suhetes, mõjutab ja saab ebasoodsalt mõjutatud oma peresüsteemi poolt (Masselam, Marcus & Stunkard, 1990; Aavik, Aavik & Kõrgesaar, 2006).

Perekonnas kujunevad inimese iseloomu alused, tema suhtumine väärtustesse. Kuigi ühiskonna osavõtt kasvatuses laieneb, jääb põhiliseks ja esimeseks kasvatajaks siiski perekond (Unt, 1967). Lapsel on vaja inimest, kes teda pidevalt toetaks tema probleemides ja tagaks turvatunde. Kui lapsel puudub see võimalus, otsib ta seda mujalt.

1.3.3. Õnn

Õnnelikkus on erialakirjanduses kõige sagedamini kasutatud subjektiivse heaolu näitaja ja seda peetakse sünonüümseks eluga rahuloluga, sest need mõisted on „olemuslikult sarnased“ ja suure – üle 0,5 – korrelatsioonitasemega (nt DiTella, MacCulloch, Oswald 2001, Blanchflower ja Oswald 2000).

Õnn ehk subjektiivselt tajutud heaolu sõltub suurel määral kahest tegurist : tugevad lähisuhted ja eneseteostus. Õnne sisu tajub igaüks erinevalt, aga uurimuste järgi on õnnelik olemine tegelikult täiesti objektiivne nähtus. Nagu paljudest käesolevas töös kirjeldatud uuringutest välja on tulnud, aitab isa psühholoogiline olemasolu kujundada lapsel nii paremat kohanemisvõimet kui psühholoogilist heaolu.

Õnnetunne sõltub positiivsete emotsioonide rohkusest ja on pikaajaline positiivsete ja negatiivsete mõjude balanss või rahulolu eluga. Need on sisemiselt subjektiivsed, seetõttu on nad tavaliselt hinnatud läbi eneseesitluse. Seda võib lugeda metodoloogiliseks nõrkuseks. Samas ei saa nimetada inimest õnnelikuks, kui ta ise enda kohta nii ei arva.

Inimese õnnelikkust ei määra ainult olud, millesse ta satub, vaid teatud seismised omadused, mis iseloomustavad inimese individuaalsust.

On püstitatud küsimus selle kohta, kas meelelaadi puhul on tegemist püsiva omadusega, st. omadusega, mis iseloomustab inimest kogu tema elu jooksul. Vastuse leidmiseks on psühholoogid pöördunud käitumogeneetika poole, s.o teadusharu, mis uurib inimese käitumise, sealhulgas psüühiliste omaduste seost pärilikkusega. Vastavad uurimused kinnitavad, et meelelaadi saab tõepoolest käsitleda teatud mõttes päriliku omadusena, mis elu jooksul suhteliselt muutumatuna inimest iseloomustab. Ainult positiivsete emotsioonide rohkus ei tee inimest veel õnnelikuks ja vastupidi - negatiivsete tunnete ülekaal ei tee inimest õnnetuks. On veel midagi, mis seda nn lõpptulemust - õnnetunnet - määrab. Ja see miski on inimese subjektiivne hinnang endale, oludele, teistele. Seega, et olla õnnelik, on oluline nii see, kui palju on inimesel (soovitavalt) positiivseid emotsioone ja kogemusi, kui ka see, kas need tunded pakuvad talle rahuldust. Kui lähtuda eelneva väite teisest poolest, siis võiks ju oletada, et mõnikord mõnede inimestele võivad rahulolu pakkuda ka negatiivsed tunded, sellest siis ka rahulolu hinnangu äärmine subjektiivsus (Kastepõld –Tõrs, 2001).

Õnnelikkust ja heaolu on läbi ajaloo defineeritud kaheti: õnn kui hedoonia ja õnn kui eudaimoonia. Esimese all mõistetakse õnne kui heaolu välise naudinguga, õnnelikkuse, rahulolu ning positiivsete tunnete püsivuse tajumist ning valust hoidumist. Teine termin tähendab õnnetunnet vaimsest ja psüühilisest enesearengust, isiklikust kasvamisest ja maksimaalsest eneseteostusest (Liivamägi, 2007).

Õnn on vaimse tervise keskne kriteerium ja see on seotud mitmete asjaoludega nagu füüsilise tervise, toimetuleku oskustega ja pika elueaga. Positiivne vaimne tervis on teema mis on vähe leidnud käsitlemist uurimistöodes kuna enamasti on teemad põhiliselt fokuseeritud kuidas parandada kannatusi, nõrkust, ängi. Selle asemel et parandada inimeste õnnetunnet ja heaolu - enamasti on tegeldud negatiivsete asjudega selle asemel et positiivsetega tegelda (Sheldon, 2004). USA-s läbi viidud uuringu tulemused viitavad asjaolule, et negatiivsema tundmuste laadiga inimestel on nõrgem immuunvastus kui positiivse tundelaadiga inimestel ja seega suurem risk haigestuda (Rosenkranz MA, Jackson DC, Dalton KM, et al., 2003) Seega võib oletada, et positiivsed emotsioonid aktiveerivad immuunsust (Liivamägi, 2007).

1.3.3.1. Kuidas mõõta ja uurida õnne

Ameerika Ühendriikides on inimeste õnne tajumist palju uuritud. Sellised uuringud hõlmavad suurt valimit ning on väga kallid, seega inimeste käest küsiti ainult üks küsimus, näiteks „Kui õnnelik te olete?“. Andrews ja Withey esitasid küsimuse, mis lubab uurida isiku emotsioone ja eluga rahulolu. Inimestele esitati järgmine küsimus: „Millised on teie tajumised/ aistingud elust üldiselt? Vastuseid oli võimalik hinnata seitme balli süsteemi järgi, 1 tähendas „õudne“ ja 7 – „suurepärase“.

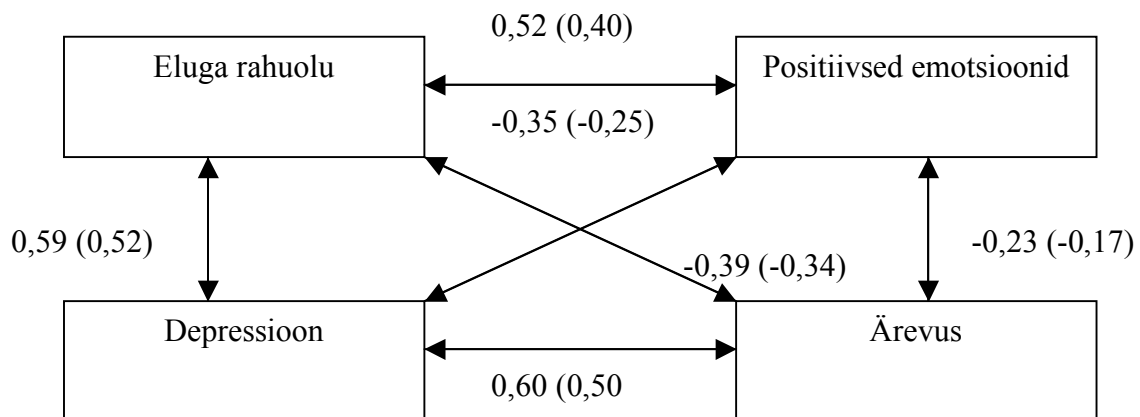
Samalaadse küsimuse esitas Campbell oma uuringus aastal 1976, küsides inimestelt „Kuidas te olete oma eluga praegu rahul?“ (Argyle, 2003). Küsimustele: „Mis on vajalik teie õnneks?“ „Mis on see, mis teeb teie elu mõtestatuks?“ vastas enamus inimesi - ennekõike - rahuldavad lähisuhted perega (Berscheid, 1985).

Õnn koosneb sõltumatutest kognitiivsetest ja emotsionaalsetest osadest, mida on võimalik hinnata inimese rahulolu ja rõõmutunnet puudutavate küsimustega. Paljude ameerika autorite arvates

koosneb õnn kolmest komponendist. Need on: rahulolu, positiivsed ja negatiivsed emotsioonid, mis on omavahel tihedalt seotud (Argyle, 2003).

Headey ja Wearing tõestasid, et korrelatsioon depressiooni (Beck'i küsitluse järgi) ja ärevuse (Spilbergeri skaala järgi) vahel on 0,50 ($r=0,50$). Autorid jõudsid järelduseni, et negatiivse afekti ja distressi neli kriteeriumit on vastastikusel seoses, kuid väiksel määral (korrelatsioon on alates 0,36 kuni 0,50). Seega on võimalik väita, et negatiivsel afektil on mitu komponenti. Autorid soovivad hinnata eraldi erinevaid negatiivseid emotsioone. Kasutades kahte negatiivsete emotsioonide dimensiooni (depressioon ja ärevus), saame õnne neli komponenti. Seos nende nelja komponendi vahel on võimalik näha joonisel.

Joonis.1 Sisemise heaolu ja psühholoogilise distressi korrelatsioon (Headey ja Wearing, 1992, lk 45).

2. EMPIIRILINE OSA

2.1. Eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida ja analüüsida isa rolli lapse elus, hinnang sellele on antud lapse subjektiivse arvamuse kohaselt. Autor uurib antud töös erinevusi laste vahel, kes on kasvanud koos isaga, kelle isa elab perest lahus või kui isa on surnud või hoopis teadmata. Käeolevas töös uuritakse mis, vanuses laps oli kui isa ühel või teisel põhjusel lahkus pere juurest. Autorit huvitab bioloogilise isa olemasolu või mitteolemasolu fakt ja milline mõju on nii sellel faktil kui isa osaluse määral lapse subjektiivsele heaolule, lapse enda hinnangul. Kui oluliseks peavad poisid/tüdrukud ise oma arengus isa rolli. Vaatluse alla tuleb ka noorte rahulolu suhetele emaga ja käsitletakse ka vanemate omavahelisi suhteid noorukite hinnangu põhjal ja kui palju see mõjutab noorukite subjektiivset heaolu ja toimetulekut.

Hüpoteesid lähtuvad töö esimeses osas kirjeldatud teoreetilistest lähenemistest ja samuti eelnevatest uurimustest, mis käsitlevad isa rolli lapse arengus.

Töös on püstitatud järgmised hüpoteesid.

(1) Tüdrukutel, erinevalt poistest, on a)paremad suhted emaga, b) nad hindavad endid edukamateks õppimises, kuid c) on ka neurootilisemad kui poisid.

(2) Noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe tunnevad ennast õnnelikumatenä ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kellede suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

(3) Vanemate kooselu mõjutab eelkõige noorukite hinnanguid oma suhetele isaga.

(4) Mida vanem oli laps vanemate lahutuse ajal, seda suurem on tema depressiivsuse oht ja rahulolematus enda ja oma eluga.

(5) Eeldame, et rahulolu ning positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on omavahel tihedalt seotud.

2.2. Meetod

Valim

Uuritavateks on Tallinna erinevate eesti keeleõppega ja päevase õppevormiga gümnaasiumide õpilased. Valim moodustati mitmeastmelisena, kus esmane valik teostati koolide osas. Autor lähtus Tallinna Haridusametuse nimekirjast (<http://www.haridus.ee/lisad/asutused/?t=k>), eesti õppekeele ja päevase õppevormiga gümnaasiumide kohta. Valiti välja iga neljas gümnaasium. Teises astmes valiti igast koolist uuritavateks kas 11. või 12. klass ja nendest omakorda iga teine klass. Küsimustiku pidi täitma (vastavalt informeeritus nõusolekule) iga väljavalitud klassi kuulunud ja koolis olnud õpilane. Uurimuses osalemisest keeldunud kooli asemele võttis autor nimekirjas olnud järgmise kooli. Kokku osales antud uurimuses 12 Tallinna gümnaasiumi nimekirjas olnud 35st.

Vastanud olid vanuses 16 – 19 aastat, kokku oli neid 236. Vastanutest 41,1% olid poisid ja 58,5% tüdrukud. Vastajate keskmine vanus oli 17,6 aastat (N=235; SD= 0,66; Min=16; Max=19). 16 aastaseid vastajaid oli 1 (0,4 %), 17 aastaseid 108 (45,8%), 18 aastaseid 104 (44,1 %) ja 19 aastaseid 22 (9,3 %).

Mõõtmisvahendid

Püstitatud hüpoteeside kontrollimiseks kasutati järgmisi küsimustikke.

Perekondlike suhete küsimustik (Rumberg, Reispass 2001; 1-22). Perekondlike suhete küsimustikul oli 3 alaskaalat: nooruki suhted emaga, nooruki suhted isaga, vanemate omavahelised suhted.

Suhted emaga, summeeriti küsimuste 1- 6 tulemused (Vt. Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,88; N= 232, x 11,51; ME= 11,00 SD=4,33; Min=6; Max=29.

Suhted isaga, summeeriti küsimuste 7 –12 tulemused (Vt. Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,94; N= 229, keskmine 14,60; ME= 14,00 SD=6,23; Min=6; Max=30.

Vanemate omavahelised suhted - summeeriti küsimuste 13 –18 tulemused ja pööratud küsimused 19 – 22 (Vt. Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,92; N= 223, keskmine 33,30; ME= 33,00 SD=9,86; Min=12; Max=50.

Hinnangud isale – Summeeriti tunnused 44 - 50 ja pööratud vastus 48 (vt. Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,85; N= 231, keskmine 24,22; ME= 25,00 SD=6,33; Min=8; Max=35.

Hinnangul emale - kuivõrd toetavaks, kättesaadavaks, lähedaseks, autoriteetseks, karistavaks, mõistvaks ja eeskujuks peab ema. Summeeriti tunnused 51 – 57 ja pööratud vastus 55 (vt Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,77; N= 236, keskmine 28,04; ME= 29,00 SD=4,38; Min=13; Max=35.

Neurootilisuse esinemise mõõtmiseks kasutati Böttcheri (1972, tsit Toim, 1983 järgi) INR 72A testi lühendatud varianti. Esitatud kaheksat väidet (23-30) tuli hinnata 7-pallisel skaalal (üldse mitte – alati). Neurootilisuse skaala Cronbachi alfa oli 0,85; N= 236, keskmine 25,16; ME= 24,54 SD=9,35; Min=8; Max=49.

Depressiooni esinemise hindamiseks kasutati Becki 13-osalist *depressiooniskaala* modifitseeritud versiooni. Küsitluses kasutatud skaalal oli võimalik saada punkte vahemikus 13 – 52. Punktivahemik 13 – 17 tähistas depressiooni puudumist, 18 – 20 kerget, 21 – 28 keskmise raskusega ja 29 – 52 raskekujulist depressiooni (31, 32, 42, 43, 58-64, 70, 71). Cronbachi alfa oli 0,78.. N=231, keskmine 18,36; ME= 17; SD=4,21; Min=13; Max=37.

Rahulolu elu erinevate külgedega (Uljas, et al 2003). Subjektiiivset hinnangut oma eluga rahulolule uuriti järgmise küsimuse abil: *Palun hinnake, kuivõrd te üldiselt võttes olete rahul oma elu erinevate külgedega...* Hinnangut oli võimalik anda viie-pallilisel skaalal, kus 1 tähendas *ei ole üldse rahul* ning 5 – *väga rahul*. 73-79)

Rahulolu hinnati järgmiste aspektide osas: oma materiaalse olukorraga; oma koduga; suhetega oma perekonnas; oma kehaga; oma seksuaaleluga; oma tervisega; oma eluga tervikuna. Tunnused 73 – 79 summeeriti (vt. Lisa 1). Skaala Cronbachi alfa oli 0,77; N= 233, keskmine 26,12; ME= 26,00 SD=4,49; Min=9; Max=35.

Hinnangud oma edukusele (originaalküsimused). 5-pallisel skaalal (väheedukas...väga edukas) hinnati edukust õppimises (N=235; Keskmine 3,40; SD=0,88) ja suhetes kaaslastega (N=233; Keskmine=3,97; SD=0,85).

Üsikküsimused üksikuna tundmise (N=235; Keskmine=2,52; SD= 0,74), õnnelikkuse (N=235; Keskmine=3,99; SD=0,76)), kaklemiste kohta viimas 12 kuu jooksul (Keskmine=0,78; SD=1,76).

Kodutööde jaotus (originaalküsimused). Hinnangud sellele, kuidas on perekonnas jaotatud peamised ülesanded – laste kasvatamine, majandusliku toimetuleku eest vastutamine, kodutööde jaotamine, laste abistamine (küsimused 33-36) ning kuidas sooviks seda jaotust näha oma tulevases perekonnas (küsimused 65-68).

Perekondlikud taustategurid – vanemate haridus, kooselu ja kokkusaamised isaga, perekonna suurus, sotsiaal-demograafilised tunnused.

Protseduur

Peale juhuvalimi läbiviimist saadud nimekirja alusel otsis autor kontakti koolidega ja alustas läbirääkimisi koolide juhtkondadega, saamaks luba uuringu läbiviimiseks. Uurimus viidi läbi ajavahemikus 13. märts – 14. aprill 2008. aasta. 2007.a. kevadel viidi küsimustiku kontrollimiseks läbi pilootuuring. Tollal osalesid uuringus ühe Tallinna kooli gümnaasiumiosa 24 õpilast.

Uuringu teostamiseks andsid loa õppeasutuste õppealajuhatajad või direktorid, kes eelnevalt küsimustikuga tutvusid. Küsimustikku tutvustades lubas autor kooli juhtkonnale ja küsitletavatele tagada konfidentsiaalsuse. Autor instrueeris õpilasi küsimustikele vastamise suhtes, informeerides õpilasi uuringu eesmärkidest, uuringus osalemise vabatahtlikkusest ja anonüümsusest ning tutvustas juhendit. Küsitlust teostas autor ise, lubades anda ka tagasisidet. Kokku küsitleti 238 õpilast. Korrektselt täidetud küsimustike alusel kujunes valimi lõplikuks suuruseks 236 õpilast. Kõik küsimustikud täideti kooliklassides ühe koolitunni ajal 15 - 20 min. jooksul.

Andmete statistiline analüüs

Andmete töötlemisel kasutati SPSS 11.0 ja Exceli andmetöötlusprogramme. Statistilise andmetöötluse meetoditena kasutati korrelatsioonanalüüsi, gruppide vaheliste erinevuste kontrollimisel kasutati t - testi ning uute skaalade omadusi kontrolliti reliaabluskoeffitsiendi (Cronbachi alfa) arvutamisega.

2.3. Tulemused ja analüüs

Valimi üldiseloostus

Pere koosseis: 60,6 % küsitletutest elab peredes, kus mõlemad vanemad elavad koos ja 39,4 % noortest on pärit lahutatud peredest. Keskmine pere liikmete arv on 3,95 inimest (SD=1,07). Oli noori, kes elavad üksi ja suurim pereliikmete arv oli 9 (Min=1; Max=9). Kõige enam oli 4 liikmelisi peresid (44,1%).

Küsimusele, mitmes laps sa peres oled, oli keskmine tulemus 1,69 (SD=0,84; Min=1; Max=5). Vastanutest kõige suurem osakaal oli esiklastel (49,6%).

Perekondlikud taustategurid. Kui vanemad olid lahutatud, siis kohtuti oma pärisisaga kõige sagedamini (küsimus 89 - Vt. Lisa 1) kord-paar kuu jooksul (10,6%). Oma pärisisaga ei kohtu üldse 9,3%, harvemini kui kord kuus 8,9%, kord-paar nädalas 6,8% ja sagedamini 5,1% vastajatest.

Küsimusele mis eas oli nooruk (88 -Vt. Lisa 1), kui ta isa lahkus pere juurest lahkus, vastuste keskmine oli vanus 2,86 (SD=4,88; Min=0; Max=18). 65,7 % vastas, et nad olid alla 1 aastased kui isa lahkus, 10 last oli 3 aastased ja 7 last 4 ja 10 aastased. Ülejäänud jäid vanusevahemikku 1 – 6 aastat.

Küsimuse, kaua nooruk on isaga koos elanud, vastuste keskmine oli 2,9 aastat (SD=5.04; Min=0; Max=18) (87 -Vt. Lisa 1),

Haridustasemelt oli vastanute emadel 57,2% kõrgharidus, 39,4 % omas kesk- või keskeriharidust, 2,1% põhiharidust. Isadel oli 50,0% kesk-või keskeriharidus, 38,1% oli kõrgharidusega ja 5,9% põhiharidusega.

Perekondlikud suhted. Suhted emaga tunnuse puhul oli võimalik saada vahemikus 6 – 30. 6 tähendab, et suhted emaga on väga head ja 30, et suhted on väga halvad. Valimist 25 last said tulemuseks 6 ja 1 laps 29 punkti. 41,5 % vastanutest leidis, et nende suhted emaga on väga head ja 0,4 %, et suhted on väga halvad. Valdav enamus, 53,8 % vastanutest, hindas kõige kõrgemalt suhetes emaga turvalisust. 0,4% vastanutest hindas oma läbisaamist emaga mitteturvaliseks ja 0,4% mitteusalduslikuks.

Suhted isaga tunnuse puhul oli võimalik saada punkte 6 – 30. 6 tähendab, et suhted isaga on väga head ja 30, et suhted on väga halvad. 25,0% noorukitest vastas, et nende suhted isaga on väga head ja 5,5 % et suhted on väga halvad. Hinnates oma suhteid/läbisaamist isaga oli kõige olulisemaks

näitajaks turvalisus. 39,8 % vastanutest hindas oma suhteid isaga turvaliseks ja 6,4% mitteturvaliseks. Tulemustest saab seega järeldada, et noored peavad mõlema vanemaga suhte juures kõige olulisemaks turvalisust.

Vanemate omavaheliste suhete hindamisel oli punkte võimalik saada 10 - 50. Küsitlevate hinnangul oli nende vanemate omavahelised suhted kõige rohkem avatud 20,3 % ja lähedased 20,3% ning kõige vähem arvasid noored, et nende vanemate omavahelised suhted on vägivaldsed (83,9% vastanutest). 3,4 % noortest pidas oma vanemate läbisaamist väga vägivaldseteks.

Hinnang emale ja isale. Hinnangutes isale oli võimalik saada 7 – 35 punkti, vastavalt üldse mitte ja väga. 1 laps, 0,4 % vastanutest sai punktisummaks 8 ja 5 last (2.1 %), sai tulemuseks 35. 31,4 % lastest vastas, et tema isa ei ole üldse karistav ja 3,0 %, et isa on väga karistav. Kõige enam leiti, et isa on autoriteetne (28,0 %) ja toetav (26.7 %).

Hinnangutes emale oli samuti võimalik saada 7-35 punkti, vastavalt üldse mitte ja väga. Tulemustes sai 1 laps koguvalimist punktisummaks 13, mis on 0,4 % ja 10 vastanut 35 punkti, 4,2 % valimist. Kõige kõrgemaks hinnati ema kättesaadavust (53,8 %) ja et ema on väga toetav (49,6 %). Ema hindas karistavaks 3,8 %, mittekaristavaks aga 25,0 % vastanutest.

Hinnates vanemate mõju endale erinevates valdkondades leidsid vastajad, et isa on neid kõige enam mõjutanud vaba aja sisustamise ja harrastuste juures (14,0 % vastanutest), kõige väiksemaks hinnati isa rolli moraalsete ja eetiliste tõekspidamiste kujundamisel (6,4 %). Ema roll on kõige suurem seksuaalkasvatuse teemal (36,0 %.) Nii väärtushinnangute kui moraalsete ja eetiliste tõekspidamiste puhul leidsid vastajad, et mõlema vanema mõju on võrdne.

Kodutööde jaotus. Noorukite hinnangul vastutab nende peres ema peamiselt kodutööde eest (64,4 %), kõige vähem aga pere majanduskliiku toimetuleku eest (27,1%). Isa kõige suurem vastutus oli vastanute hinnangul peamiselt pere majandusliku toimetuleku eest (31,4%). Kõige vähem vastutab isa peres kodutööde eest (1,7 % vastanutest).

Hinnates seda kuidas soovivad küsitletud näha kodutööde jaotust oma tulevases perekonnas, tuli kõige olulisemate näitajatena välja, et isa rolli nähakse olulisemana pere majandusliku toimetuleku osas (36,9 %). Seega nähakse isa rolli majandusliku toimetuleku eest vastutamisel suuremana kui see nende päritoluperekonnas on. Isa rolli nähakse aga väiksemana eelkõige kodutööde osas (0,4 %). See oleks veel väiksem kui vastanute perekondades praegu on.

Emaroll oleks olulisem kodutööde osas (25,8 %). See on tunduvalt väiksem kui küsitletavate peredes nende hinnangul praegu. Emavastutus pere majandusliku toimetuleku eest oleks nende tulevases peres 1,3 %, mis on tunduvalt väiksem kui see vastajate peredes hetkel on. Olulised erinevused hetkepere ja oma tuleviku pere ülesannete jaotuses oli, et näitajad vastusevariandi, mõlemad võrdsest puhul näitasid tunduvat suurenemist tulevases peres. Võrdsemat ülesannete jaotust rõhutati kõikide aspektide osas.

Rahulolu elu erinevate külgedega. Summaarsel tunnusel oli punkte võimalik saada vahemikus 7 – 35. Üks vastanutest sai 9 ja 6 vastanut 35 punkti. Kõige enam oldi väga rahul oma koduga (36,0%). Kõige enam oli rahulolematuid hinnangutes oma seksuaalelule (5,9%). Suhetega oma perekonnas ei olnud üldes rahul 3,8%. Kõige enam oldi rahul oma eluga tervikuna ja oma koduga (vastavalt 79,7% ja 71,2% hindasid neid aspekte kas 4 või 5-ga).

Küsimusele, kas oled end üksikuna tundnud vastas 43,6%, et aeg-ajalt. Pidevalt tundis ennast üksikuna 6,4% noortest. Hinnangutes oma õnnelikkuse kohta andis 80,1% vastanutest hindeks kas 4 või 5. Seega hindas enamik vastajatest end õnnelikeks. Vaid 4,2% andsid sellel skaalal endile hindeks 1 või 2.

Edukust hinnati õppimise ja kaaslastega suhete osas. Suhetes kaaslastega hindas end edukaks 76,6% vastanutest ja õppimises 47,9% (summeeriti hinnangud 4 ja 5). Tulemustest järeldub, et suhetes kaaslastega peavab suurem osa vastajatest ennast edukamaks kui õppimises.

Kaklemine. Küsimusele kaklemise kohta viimase 12 kuu jooksul (Vt. Lisa 1), vastas valdav enam (67,4%), et pole üldse kakelnud. 21,4% vastasid, et on aasta jooksul 1-3 korda kakelnud (Keskmine 0,78; Me=0,00; SD=1,76; Min=0; Max=12). Küsimuse vastus eeldas nii verbaalset kui füüsilist kaklemist, mida autor ka küsitluse läbiviimise eel informeerimisel ütles. Tõlgendamine oli vastajate subjektiivne arusaamine kaklemisest.

Hüpoteesid kontrollimine

Järgnevalt on vaatluse all autori poolt püstitatud hüpoteeside paikapidavus.

Hüpotees (1) Tüdrukutel, erinevalt poistest, on paremad suhted emaga, nad hindavad endid edukamateks õppimises, kuid on ka neurootilisemad kui poisid.

Hüpoteesi kontrollimiseks kasutati t-testi. Erinevusi uuriti kõikide oluliste hinnangute osas – suhetele vanematega, vanemate omavahelised suhted, hinnangud isale ja emale, üldise rahuloluga, enda edukuse hinnangute ning üksikuna tundmise osas, samuti võrreldi erinevusi neurootilisuses ja depressiivsuses.

Tabel 1. Soolised erinevused vastajate hinnangutes (t-test).

	Mees	Naine	F	Sig.	<i>t</i>	Sig.(2-tailed)
Neurootilisus	23,19**	26,47**	4,921	,028	-2,687	,008
Hinnangud emale	27,13**	28,69**	,024	,876	-2,704	,007
Kas Sa oled end üksikuna tundnud?	2,70**	2,39**	,376	,540	3,215	,001
Edukus õppimises	3,12***	3,59***	,657	,419	-4,093	,000

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Tulemuste põhjal saab järeldada, et tüdrukud on neurootilisemad kui poisid ($p < 0,01$). Tüdrukud tajuvad ema lähedasemana kui poisid ($p < 0,01$). Tüdrukud hindavad ka endi edukust õppimises oluliselt kõrgemalt kui poisid ($p < 0,001$). Samas on tüdrukud end sagedamini ka üksikuna tundnud ($p < 0,001$). Ülejäänud tunnuste osas statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Seega leidis esimene hüpotees kinnitust. Autorile tuli aga üllatusena see, et tüdrukud tundsid end sagedamini üksikutena kui poisid.

Hüpotees (2) Noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe, tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kellede suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

Hüpoteesi kontrollimiseks jaotati summeritud tunnuse suhted isaga väärtused mediaani alusel kaheks. Mediaani väärtus oli 14. Väärtused 6-13 märgiti numbriga 1 (suhted isaga head) ja väärtused 14-30 numbriga 2 (suhted isaga halvad).

Tabel 2. Vastajate hinnangute erinevused sõltuvalt suhetest isaga (t-test).

	Head	Halvad	F	Sig.	t	Sig.(2-tailed)
Suhted emaga	10,03***	12,63***	,943	,332	-4,806	,000
Vanemate omavahelised suhted	38,10***	29,23***	,399	,528	7,453	,000
Neurootilisus	22,19***	27,47***	1,463	,228	-4,402	,000
Depressioon	17,32**	19,27**	,416	,519	-3,501	,001
Hinnangud isale	28,77***	20,46***	21,824	,000	13,144	,000
Hinnangud emale	29,12**	27,22**	1,318	,252	3,391	,001
Rahulolu	28,19***	24,47***	,629	,428	6,819	,000
Kas oled end üksikuna tundnud?	2,69**	2,37**	,407	,524	3,227	,001
Edukus õppimises	3,56*	3,28*	,022	,882	2,401	,017
Edukus suhetes kaaslastega	4,26***	3,72***	,898	,344	4,955	,000
Hinnang õnnelikkusele	4,25***	3,79***	4,084	,044	4,821	,000

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Tulemustest saab järeldada, et need noored, kes hindavad oma suhteid isaga paremateks, hindavad ka suhteid emaga paremateks ($p < 0,001$). Need, kes hindavad suhteid isaga headeks, hindavad ka vanemate omavahelisi suhteid paremateks ($p < 0,001$). Noored, kes on suhteid isaga paremateks hinnanud, omavad ka madalamat neurootilisuse taset ($p < 0,001$) ja madalamat depressiooni taset ($p < 0,001$).

Vastajad, kes on hinnanud suhteid isaga paremateks, hindavad ka nii isa kui ka ema oluliselt positiivsemalt (vastavalt $p < 0,001$, $p < 0,001$). Samuti on nad enam rahul oma elu erinevate külgedega ($p < 0,001$). Nad on end harvem ka üksikuna tundnud ($p < 0,001$). Statistiliselt oluline seos on ka headel suhetel isaga ja hinnangul oma edukusele õppimises ja suhetes kaaslastega (vastavalt $p < 0,05$, $p < 0,001$). Noored, kes hindavad oma suhteid isaga paremateks, hindavad end ka õnnelikemaks kui need, kes hindavad oma suhteid isaga halvemateks ($p < 0,001$).

Seega leidis hüpotees kinnitust. Noorukitel, kes hindavad oma suhteid isaga paremateks, ilmnevad statistiliselt olulised erinevused kõikide oluliste subjektiivset rahulolu peegeldavate tunnuste osas. Seega need noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe, tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kellede suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

Hüpotees (3) Vanemate kooselu mõjutab eelkõige noorukite hinnanguid oma suhetele isaga.

Hüpoteesi kontrollimiseks kasutati t-testi. Eesmärgiks oli hinnata seda, millised erinevused ilmnevad sõltuvalt sellest, kas vanemad elavad koos või ei.

Tabel 3. Vanemate kooselu ja hinnangud suhetele isaga, vanemate omavahelistele suhetele (t-test).

	Jah	Ei	F	Sig.	t	Sig.(2-tailed)
Suhted isaga	13,48***	16,41***	10,081	,002	-3,551	,000
Vanemate omavahelised suhted	37,41***	26,78***	1,306	,254	9,192	,000
Hinnangud isale	25,47***	22,24***	12,725	,000	3,895	,000

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

Tabelist ilmneb, et vanemate kooselu fakt ei mõjuta suhteid emaga. Küll aga ilmnevad erinevused hinnangutes vanemate omavahelistele suhetele ($p < 0,001$). Vanemate kooselust tulenevad ka hinnangute erinevused suhetes isaga ($p < 0,001$). Ka hinnangud isale on oluliselt erinevad ($p < 0,001$). Seega leiab ka antud hüpotees kinnitust. Kui vanemad elavad lahus, siis hinnatakse nende omavahelisi suhteid halvemateks, suhted isaga on halvemad, isa hinnatakse ka oluliselt negatiivsemalt.

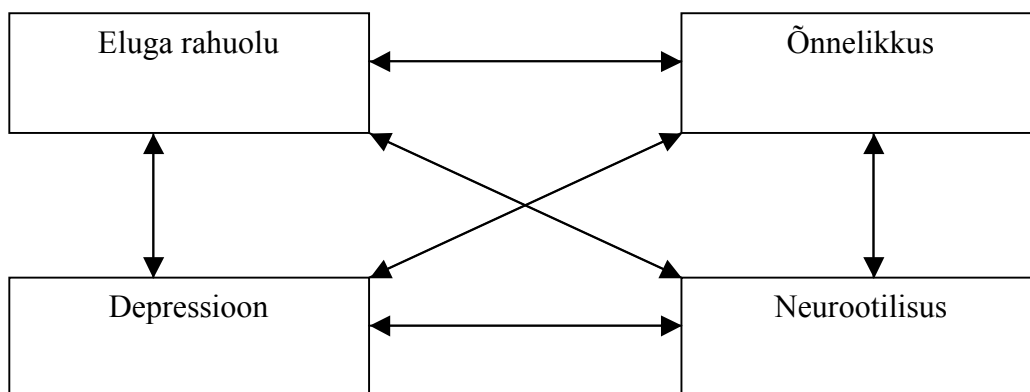
Rohkem analüüsitavaid tunnuste osas statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Hüpotees (4) Mida vanem oli laps vanemate lahutuse ajal, seda suurem on tema depressiivsuse oht ja rahulolematuse enda ja oma eluga.

Hüpoteesi kontrollimiseks jaotati depressiooni skaala kaheks. Kuna keskmise raskusega depressiooniks loetakse vastuste summat mis ületab 21 piiri, siis jaotati skaala kaheks – vahemik 13-20 võrdsustati 1-ga (madalad näitajad depressiooni skaalal), väärtused 21-52 aga 2-ga (kõrged näitajad depressiooni skaalal). T-testi abil uuriti, kas ilmnevad statistiliselt olulised erinevused kõrge ja madala depressiooninäitusega vastajate vahel pärisisaga koos elatud aastate ja isa lahkumise vanuse vahel. Eelnevalt valiti võrdlemiseks välja ainult need vastajad, kelle vanemad elasid lahus. Statistiliselt olulisi erinevusi siin ei ilmnenu.

Hüpotees (5) Eeldame, et rahulolu ning positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on omavahel tihedalt seotud.

Lähemalt on võimalik seostega tutvuda Tabeli 4 abil (Vt. Lisa 2), kus on esitatud korrelatsioonimaatriks. Järgnevalt kasutame Headey ja Wearingu (1992, 45) mudelit.

Tabel 4. Subjektiiivse rahulolu osiste vahelised seosed toetudes Headey ja Wearingu (1992, 45) mudelile.

Omavahel on väga tihedalt seotud nii negatiivsed emotsioonid – depressioon ja neurootilisus ($r=.61; p<0.001$), kui ka rahulolu ja õnnelikkus ($r=.58; p<0,001$). Mida kõrgemad on depressiooninäitajad, seda madalam on vastaja rahulolu ($r=-.55; p<0,001$) ning seda vähem õnnelik ta on ($r=-.56; p<0,001$). Mida kõrgemad on neurootilisuse näitajada, seda rahulolematum vastaja on ($r=-.44; p<.0,001$) ning seda vähem on ta ka õnnelik ($r=-.50; p<0,001$).

Seega leiab antud hüpotees ja ka Headey ja Wearingu (1992, 45) mudel ka käesolevas uurimuses kinnitust.

ARUTELU

Antud töö teoreetilise osas, kus autor kirjeldab arusaamade muutusi isa rolli arengus läbi aegade, tuleb selgelt välja kuidas muutused ühiskonnas mõjutavad arusaamist vanemlikest kasvatusstiilidest ja arusaamist rollijaotustest. Selles töös on küsitletud noori, kes on sündinud aastatel 1989 - 1992. See on aeg kus isa osalusele lapse kasvatamisel hakati järjest rohkem tähelepanu pöörama. Ühiskonnas on teadvustatud isa rolli olulisust ja lapsed, kes on harjunud sünnist saati isa osalusega kasvatuses, arendavad seda käitumismustrit ka oma tulevikuperedes. Olulised erinevused hetke pere ja oma tuleviku pere ülesannete jaotuses oli, et näitajad vastusevariandi, mõlemad võrdselt puhul näitasid tunduvalt suurenenud tulevases peres. Võrdsemat ülesannete jaotust rõhutati kõikide aspektide osas. Selle põlvkonna puhul saame järelikult rääkida, et neile on tuttav mõiste jagatud vanemlus. Enam ei ole domineeriv isa roll pelgalt pere majandusliku kindlustajana.

Käesoleva töö autor koges oma praktilises töös lastega, Lastehaiglates ja Laste Polikliinikus ning koolis, et vastuvõtule tulid lapsed enamasti koos emaga. Vaid paaril üksikul juhul oli esmasel visiidil lapse saatjaks isa ja sama harva oli mõni isa nõustamise protsessi käigus lapse ja emaga kaasa. Põhjuseks ei olnud ainult see, et ema oli kodune ja nagnii lapsega kodus. Nii mõnigi ema võttis lapse keset tööpäeva lasteaiast ja pärast jooksis tööle tagasi. Aeg-ajalt tegi autor nõustajana emadele ettepaneku kodus läbi arutada võimalus tulla terve perega vastuvõtule. Enamasti seda võimalust isad ei kasutanud. Tekkis küsimus, miks? Kas isad tunnevad vastumeelt psühholoogi juurde minemise vastu, nad ei taha tunnistada, et nende lapsel on mingi mure, tunnevad nad ennast siis läbikukkunutena või neil on sügavalt ükskõik, sest lastega peab tegelema ema. Või hoopis emad ise ei pidanudki vajalikuks isa sellesse segada. Üsna levinud on, et naised ei tahagi, et isad oleksid lastega rohkem seotud. Sellekski ju erinevaid põhjusi – häbi, kartus olla läbikukkunud ema või tõesti laste kasvatamine ongi ainult emade ülesanne. Tekkis palju küsimusi, millele oli autoril nõustajana palju erinevaid vastusevariante aga mis võiks nendest vastustest sobida – kus võiks olla tõde? Käesoleva töö autor on seda meelt, et töös lastega saab kindlasti parema tulemuse, kui on kaasatud mõlemad vanemad. Protsessid, mis käivituvad nõustamise ruumis jätkuvad kodus ja kui üks vanematest on vähem sellest teadlik, on ka tulemus kindlasti vähem efektiivne. Laps vajab normaalseks arenguks mõlemat vanemat võrdselt.

Autoril tekkis küsimus, mida arvavad sellest kõigest lapsed ise. Kuidas nemad enda jaoks panevad paika isa ja ema rolli. Eriti hakkas töö autorit huvitama, kuidas noorukid hindavad oma suhteid isaga. Kas tekivad seosed lapse toimetuleku ja isaga suhte vahel, kas suhte kvaliteet/kvantiteet

isaga, mõjutab lapse toimetulekut ja subjektiivset heaolu. Mida nad suhte juures oluliseks ja mida ebaoluliseks peavad. Võib olla see, mida täiskasvanud elik vanemad väärtustavad, jätavad lapse ükskõikseks, võib olla on nende jaoks meile nii tähtsusetu asi äärmiselt oluline.

Vaatluse alla tuleb ka noorte rahulolu suhetele emaga ja käsitletakse ka vanemate omavahelisi suhteid noorukite hinnangu põhjal ja kui palju see mõjutab noorukite subjektiivset heaolu ja toimetulekut.

Teoreetiliseks aluseks oli psühhoanalüütiline ja biheivioristlik ning kiindumusteooriatel põhinevad arusaamad. Autor kasutas antud lähenemisi, kuna tema hinnangul sisalduvad kõigis kolmes komponendid, mis on olulised terviklikult toimiva inimese arenguks. Nooruki alateadlik side oma isaga, käitumuslik jälejendamine ehk otsene õppimine ja arenguks vajalikku turvatunnet pakkuv kiindumussuhe.

Käesolevas töös uuriti Tallinna Eesti gümnaasiumide 16 – 19 aastaseid noori. Nagu juba eespool märgitud, oli eesmärk uurida kuidas nad tajuvad isa rolli oma subjektiivses heaolus. Kas need noored, kellel on isaga paremad suhted on õnnelikumad.

Antud uurimuse küsitletutest 60,6 % on pärit peredest, kus mõlemad vanemad elavad koos ja 39,4 % noortest on pärit lahutatud peredest. Kui vanemad olid lahutatud, siis kohtuti oma pärisisaga valdavalt kord-paar kuu jooksul (10,6%). Sagedamini kohtus vaid 5,1% vastajatest.

Hinnates vanemate mõju endale erinevates valdkondades leidsid vastajad, et isa on neid kõige enam mõjutanud vaba aja sisustamise ja harrastuste juures (14,0 % vastanutest), kõige väiksemaks hinnati isa rolli moraalsete ja eetiliste tõekspidamiste kujundamisel (6,4 %).

Küsimusele, kas oled end üksikuna tundnud vastas 43,6%, et aeg-ajalt. Pidevalt tundis ennast üksikuna 6,4% noortest. Hinnangutes oma õnnelikkuse kohta andis 80,1% vastanutest hindeks kas 4 või 5. Seega hindas enamik vastajatest end õnnelikeks. Vaid 4,2% andsid sellel skaalal endile hindeks 1 või 2.

Tulemustest järeldub, et suhetes kaaslastega peavab suurem osa vastajatest ennast edukamaks kui õppimises. Veel selgus, et noored peavad mõlema vanemaga suhte juures kõige olulisemaks turvalisust.

Tulemuste analüüsimisel katsetas autor nii lineaarset kui ka logistilist regressioonanalüüsi, kuid kuna lineaarsete mudelite näitajad olid head, siis regressioonanalüüsis korralikult interpreteeritavat

mudelit ei tekkinud. Seega võib väita, et noorukite rahulolu kujunemises mängivad rolli mitmesugused suhete nüansid, mida kvantitatiivse uurimuse abil on raske välja tuua.

Et tuua välja soolisi erinevusi, siis esimese hüpoteesina oletati, et tüdrukutel, erinevalt poistest, on paremad suhted emaga, nad hindavad endid edukamateks õppimises, kuid on ka neurootilisemad kui poisid.

Käesoleva uurimuse tulemused viitavad sellele, et et esimene hüpotees leidis kinnitust. Tüdrukud on neurootilisemad kui poisid. Tüdrukud hindavad ka endi edukust õppimises oluliselt kõrgemalt kui poisid. Samas tuli välja, et tüdrukud tundsid end sagedamini üksikutena kui poisid.

Sellist tulemust saab seletada sellega, et soolised erinevused näiteks depressiooni ilmnemisel algavad puberteedieas, kus depressiooni esinemissagedus on tüdrukutel võrreldes poistega tunduvalt kõrgem. Selline tendents algab puberteedieas ja jätkub noorukieas (Breslau, Chikcoat, Schultz, 1998). Depressioon ja neurootilisus on omavahel väga tihedalt seotud.

Ginther (1998) märgib, et tüdrukute traditsiooniline kasvatustiil võib soodustada selliseid isiksuse omadusi nagu pessimism, madal enesehinnang, vähese kontrolli tunne oma elu üle ja ärevus, mis omakorda soodustavad depressiooni.

Teise hüpoteesina oletati, et noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kelle suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

See hüpotees leidis kinnitust. Noorukitel, kes hindavad oma suhteid isaga paremateks, ilmnevad statistiliselt olulised erinevused kõikide oluliste subjektiivset rahulolu peegeldavate tunnuste osas. Seega need noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe, tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga kui noored, kelle suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

Kolmanda hüpoteesina toodi oletus, et vanemate kooselu mõjutab eelkõige noorukite hinnanguid oma suhetele isaga.

Ka antud hüpotees leidis kinnitust. Kui vanemad elavad lahus, siis hinnatakse nende omavahelisi suhteid halvamateks, suhted isaga on halvemad, isa hinnatakse ka oluliselt negatiivsemalt.

Neljas hüpotees sisaldas oletust, et mida vanem oli laps vanemate lahutuse ajal, seda suurem on tema depressiivsuse oht ja rahulolematuse enda ja oma eluga.

Statistiliselt olulisi erinevusi siin ei ilmnunud.

Viies hüpotees sisaldas eeldust, et rahulolu ning positiivsed ja negatiivsed emotsioonid on omavahel tihedalt seotud.

Analüüsi tulemusel selgus, et omavahel on väga tihedalt seotud nii negatiivsed emotsioonid – depressioon ja neurootilisus, kui ka rahulolu ja õnnelikkus. Mida kõrgemad on depressiooninäitajad, seda madalam on vastaja rahulolu ning seda vähem õnnelik ta on. Mida kõrgemad on neurootilisuse näitajad, seda rahulolematum vastaja on ning seda vähem on ta ka õnnelik. Seega leiab antud hüpotees käesolevas uurimuses kinnitust.

Antud uurimuses selgus, et noored peavad isa rolli oluliseks. Isaga seotuse probleem on neile psüühiline probleem. Tugevam side on neil lastel oma isaga, kelle vanemad elavad koos. Tööst tuli välja, et oluline mõju noorukite subjektiivsele heaolule on vanemate omavaheliste suhete kvaliteet. Kui vanemad elavad lahus, siis hinnatakse nende omavahelisi suhteid halvemateks, suhted isaga on halvemad, isa hinnatakse ka oluliselt negatiivsemalt.

On võimalik, et „puuduva isa“ kategooriasse ei saa lugeda kõiki lahutatud isasid. Nooruk tajub isa rolli oma elus täpselt niipalju kui isa panustab suhtesse. Kui isa on olemas ka siis kui laps teda vajab, mitte ainult siis kui temal selleks aega on. Et isa ja lapse vahel kujuneks välja kiindumus, on vaja regulaarset suhtlemist. Oluline on kvaliteetaeg ja siis ei loe, kas vanemad elavad koos või ei. Seega võib olla, et vanemate lahusus iseenesest ei mõjuta noorukite subjektiivset heaolu. Oluline on hoopis, kuidas on suhted isaga ja emaga. Oluline on kuidas vanemad lahutusest tingitud probleemidest toibudes suudavad paika panna suhtlemise lapsega. Prioriteet on laps ja tema heaolu.

Kokkuvõtvalt näib, et kasvamine bioloogilisest isast lahus ei pruugi mõjutada negatiivselt nooruki subjektiivset enesehinnangut kui suhted isaga on säilinud head.

Ilmselt mängib peremudel mingit rolli nii lapse enesehinnangus kui toimetulekuvõimes, sest traditsioonilises peres on pere areng, kokkukuuluvustunne jne. erinev uusperest või lahutatud perest. Lahutusel aga võivad olla pikaajalised tagajärjed ja selle mõju ei pruugi olla praegu nähtav, nagu on pikaajalistes uuringutes (Phelps, 1998) ka leitud.

Kokkuvõte

Traditsioonilises peres, ema-isa-lapsed, kasvamine tagab lapsele turvalise ja tema enesehinnangut ning toimetulekut kindlustava arengu. Samas on tänapäeva ühiskonnas tekkinud uusi peremudeleid. Lahutatud pered, kus vanem kasvatab last üksinda või uuspered, kus laps kasvab koos ühe mittebioloogilise vanemaga. Kuidas tajuvad noorukid traditsioonilises ja muutunud peresüsteemis bioloogilise isa rolli oma subjektiivses heaolus.

Uurimusküsimused said järgnevad vastused:

Käesoleva uurimuse tulemused näitavad, et noorukitel, kes hindavad oma suhteid isaga paremateks, ilmnevad statistiliselt olulised erinevused kõikide oluliste subjektiivset rahulolu peegeldavate tunnuste osas. Seega need noorukid, kellel on isaga hea emotsionaalne ja toetav suhe, tunnevad ennast õnnelikumana ja on rohkem rahul oma elu ja iseendaga, kui noored, kelle suhe isaga ei ole nende sõnul hea või puudub üldse.

Kui vanemad elavad lahus, siis hinnatakse nende omavahelisi suhteid halvemateks, suhted isaga on halvemad, isa hinnatakse ka oluliselt negatiivsemalt.

Uuringus osales 236 Tallinna eesti gümnaasiumide noort, vanuses 16-19.

Uurimuse tulemused võivad olla kasuks koolipsühholoogide, lastega tegelevate psühholoogide ja pereterapeutide töös, teadvustamaks noorukite enesehinnangu, sotsiaalsete oskuste ning probleemsete käitumiste võimalikke tagamaid. Sellest tööst võiks olla kasu ka lastevanemate kaasamisel terapeutilisse töösse. Praktikuna peab autor oluliseks töös kirjeldatud isa rolli tähtsust lapse erinevatel arenguperioodidel ja selle käsitlemist lapsevanematele suunatud koolitusprojektides.

Kasutatud kirjandus

- Aavik,A., Aavik,T., & Kõrgesaar,J. (2006). Parenting practices and personal values: Comparison between parents of institutionalized and non-institutionalized adolescents. *Trames*, 10, 44-56
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Walters, E., & Wall,S. (1978). Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation, Hillsdale, N.J.:Eribaum
- Annunziata,D., Hogue,A., Faw,L. & Liddle, H.A. (2006). Family functioning and school success in at-risk, inner-city adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 105-113
- Argyle, M. (1997). Causes and Correlates of Happiness, "Well Being.The Foundations of Hedonic Psychology"
- Arlow, J. A. (1981). Theories of pathogenesis. *Psychoanal Q.*, 50:488-514
- Bachmann, T., Maruste,R. (2001). "Psühholoogia alused", Kirjastus Ilo
- Bischof,G.P. & Stith,S.M. (1995). Family environments of adolescent sex offenders and other juvenile delinquents, *Adolescence*, 30, 157-171
- Blos,P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanal. St. Child*, 22:162-187.New York: International Universities Press
- Blos, P. (1965). Son and father. New York: The Free Press
- Blos,P. (1985). The initial stage of male adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child* 20: 145-164
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss 1. Attachment. New York: Basic Books
- Bradshaw, J., Hoelscher, P. and Richardson, D. (2006). An index of child well-being in the European Union, *Social Indicators Research*
- Breslau, N., Chilcoat, H., Schultz, L. R. (1998). Anxiety Disorders and the Emergence of Sex Differences in Major Depression. *The Journal of Gender- Specific Medicine*, 33, 50-62.
- Buckley, P. (1985). Determinants of object choice in adulthood: A test case of object-relations theory. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 33:841-860
- Burgess, A. (2000). Isarolli muutumine. Tallinn:Varrak
- Burgess A., & Ruxton S. (1996). Men and their Children : proposals for public policy, London IPPR
- Butterworth, G., Harris,M. (2002). Arengupsühholoogia alused: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Cath, S. H., Gurwitt, A. R., & Gunsberg, L. (1989). Fathers and Their Families. Hillsdale, NJ: Analytic Press

- Comer, J. P. (1989). Black fathers. In: *Fathers and Their Families*, ed. S. H. Cath, A. R. Gurwitt, & L. Gunsberg. Hillsdale, NJ: *Analytic Press*, pp. 365-383
- Diamond, M.(1998). Fathers with Sons: Psychoanalytic Perspectives on “Good Enough” Fathering Throughout the Life Cycle. *Gender and Psychoanalysis*, 3:243-299
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575
- Diener,E., Suh,E.,Oishi,S.,(1997). Recent Finding on Subjektive Well-Being, *Indian Journal of Clinical Psychology*, March
- Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R.E.(2003). Personality, culture and subjective well-being. Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psuchology*, 54, 403-425
- Decovic,M., Janssens,J.M.A.M. & van As, N.M.C. (2003). Family predictors of antisocial behavior in adolescence, *Family Process*, 42, 223-235
- DuBois,D.L. & Eitel,S.K. (1994). Effects of family enviroment and parent/child relationships on school adjustment during the transition to early adolenscence, *Journal of Marriage & the Family*, 56, 405-415
- Esko, M. (1984). “ Mies ja isyys”, Perhen kehitysvaiheet ja isän muutuva rooli: Werner Söderström Osakeyhtiö
- Gill, H. S. (1991). Internalization of the absent father. *Int. J. Psycho-Anal.*, 72:243-252
- Creighton, S. J. & Russell, N. (1995). *Voices from Childhood*, London, NSPCC
- Hayes, N. (2002). “ Sotsialpsühholoogia alused”, Külüm
- Hansson, L. (2007). Perekond eestlaste väärtushinnangutes: isa roll perekonnas. Ettekanne aruteluforumil “Isa rõõm”, 16.01.2007, Tallinnas. TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute instituut
- Herzog, J. M. (1982). On father hunger: The father's role in the modulation of aggressive drive and fantasy. In: *Father and Child*, ed. S. H. Cath, A. R. Gurwitt, & J. M. Ross. Boston: Little, Brown, pp. 163-174
- Järva,I. (2004). Põlvkondlikud muutused Eestimaa vene perekondade kasvatuses: sotsiokultuuriline käsitlus, TPÜ Kirjastus
- Kastepõld-Tõrs, K. (2001). Igaüks on oma õnne sepp, TÜ psühholoogiaosakond, artikkel
- Kempe,J. (2002). “Mehe ettekujutus võrdõiguslikkusest”.*s.l.*
- Kivik,M.(2007).Perekondlikud tegurid probleemkäitumise võimalike ennustajatena: kinnipidamisasutuses viibivate ja tavakoolis õppivate noormeeste perede võrdlus, magistritöö, Tallinna Ülikool

- Kraav, I. (2003). Lapse heaolu ja lapsevanema ootused ühiskonnale. "Kodukasvatus ja ühiskond": perekasvatuse Instituut, Tartu
- Krieger, M. (2003). Rahaga seotud hoiakud ning nende seos protestantliku tööeetika, kontrollikeskme, enesehinnangu ja subjektiivse heaoluga. Tallinna Pedagoogikaülikool, psühholoogia osakond, magistritöö
- Krull, E. (2001). Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat, TÜ Kirjastus
- Kutsar, D. (2007). Mees sotsiaaluuringu subjektina, Tallinn, Sotsiaalministeerium
- Landmann-Peters, K., Hartman C. A., van der Pompe, G., den Boer, . A., Minderaa, R. B., Ormel, J. (2005). „Gender differences in the relation between social support, problems in parent-offspring communication, and depression and anxiety“, *Social Science & Medicine* 60, 2549-2599
- Lansky, M. R. (1992). *Fathers Who Fail*. Hillsdale, NJ: *Analytic Press*
- Leetmets, T. (2005). "Poiss vajab isa", *Haridus* 8 /2005., lk.25-27
- Liivamägi, A. (2003). Vanemate lahtuse mõjust teismeeas laste emotsionaalsele seisundile ja kohanemisele, Magistritöö, Akadeemia Nord
- Liivamägi, Ü., Ainjärv, H. (2007). Õnnetunne ja immuunsüsteem, *Eesti Arst* 2007; 86 (1): 31–34
- Manninen, V. s.a. „Igavikulisuse heaks. Isaks olemise nartsissistlikkuse ja isa-poja suhte kohta“.s.l.
- Marchand, J. F., Schedler, S., Wagstaff, D. A. (2004). „ The role of parents` attachment orientatsions, depressive symptoms, and conflict behaviors in children`s externalizing and internalizing behavior problems.“, *Early Childhood Reseaech Quarterly* 19, 449-462
- Masselam, V.S., Marcus, R.F., & Stunkard, C.L. (1990). Parent-adolesent communication, familky functioning and scool perfomance. *Adolesence*, 25, 725-737
- Matherne, M.M. & Thomas, A. (2001). Family environment as a predictor of adolescent delinquency, *Adolescence*, 36, 655-665
- Mead, M. (1998). *Male and Female*, s.l.
- Michaels, C. S. (1989). So near and yet so far: The nonresident father. In: *Fathers and Their Families*, ed. S. H. Cath, A. R. Gurwitt, & L. Gunsberg. Hillsdale, NJ: Analytic Press, pp. 409-423
- Mitendorf, A. (2004). Hälbiva käitumise kujunemine kriminaalhooldusaluste tõlgendusel, Magistritöö, Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpolitiika osakond, sotsiaalpoliitika õppetool
- Mitscherlich, A. (1969). *Society without the Father*, tr. E. Mosbacher. New York: Harcourt, Brace, & World

- Morrison,D.R. & Coiro,M.J. (1999). Parental conflict and marital disruption: Do children benefit when high-conflict marriages are dissolved?, *Journal of Marriage & the Family*, 61, 626-638
- Muug, K. (1997). Agressiivsuse arengut mõjutavad tegurid. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond, Psühholoogia osakond.
- Myers, D.G. *s.a.* Lähisuhted ja elukvaliteet. *s.l.*
- Niiberg, T.(2006). “Meheks, iskas ja härrasmeheks”, As Atlex.
- Niit, T. *s.a.* Sotsiaalpsühholoogilised teoriad, www.tlu.ee
- Olson D.H. & DeFrain J. (2000). *Marriage and family: Diversity and strenghts* (3rd ed), USA:Mayfield
- Osherson, S. (1986). *Finding Our Fathers*. New York: Free Press
- Pahla,P. (1997). Isa roll lapse kasvatamisel ja arenemisel. Eesti Kõrgem Kommertsikool
- Papp,K. (2005). Poisi küpsemine meheks. Meese identiteeti ja muutuvaid soorolle käsitlevate uurimissuundade ja -probleemide aluste väljatöötamine. Artiklite kogu. EV Sotsiaalministeeriumi ja Tartu Ülikooli vaheline teadus-arendusprojekt
- Petit, G.S., Bates,J.E., & Dodge,K.A. (1997). Supportive parenting, ecological context and children`s adjustment: A seven-year longitudinal study, *Child Development*, 68, 908-923
- Phelps, C.D. (1998). Gender differences in the long-term economic consequences of parental divorce , *Journal of Economic Behavior & Organization* Vol.37, 151 – 168
- Poolamets,O., Uljas,J., Raun, M., Punab,M. (2000). Mees muutub maailmas. Eesti Pereplaneerimise Liit, Tallinn:Europrint
- Pruett, K. D. (1991). The male capacity and instinct to nurture. Paper presented at the San Diego Psychoanalytic Institute Conference on the Male Mystique, San Diego
- Realo,A. (2006). “Mis paneb eestlase elust rõõmu tundma”: *Horisont* 2/2006
- Realo,A.,Schmidt,M., Vadi, M., (2002),” Psühholoogia gümnaasiumile”, ptk 14, Tartu Ülikooli Kirjastus
- Russ, A., Kaasaegne isa. *s.a.*“Kodukasvatus ja ühiskond”: Perekasvatuse Instituut, Tartu
- Saarma,I. (1994). *Pereks kasvamine*,Tallinn
- Saks,K.,*s.a.* Elukvaliteet, mõisted ja konseptsioonid. *s.l.*
- Sheldon K. M., Lyubomirsky,S.(2004). *Achieving Sustainable New Happiness: Prospects, Practices and Prescriptions*
- Sinkkoinen, J. (2001). “ Koos isaga”, Eesti Raamat
- Siplane,A. (2001). Bioloogiliste sidemete katkemise seostest hälbiva käitumisega, magistritöö, Talinna Pedagoogika Ülikool

- Spitz,R. (1965). *The First Year of Life*. New York: International Universities Press
- Tallis, F.(2004). "Love Sick: Love As a Mental Illness"
- Tombak,J. (2003). *Isa roll lapse arengus*. Tallina Pedagoogikaülikool
- Tähkä, V. (1999). "Psühhoteraapia alused". Eesti Psühiatrite Selts
- Tänavsuu,T. (2007). *Emapoolse mõistvuse ja ema-lapse kiindumussuhtevahelisest seosest madala sünnikaaluga lastel*. Magistriprojekt. Tartu Ülikool
- Uljas, J. (2004). *Mehe rollist isana, "Ääremaa Eesti südames"*, Bookmill
- Uljas,J., Reisspass,R., Rumberg, T., Gontsarova, D.(2003). *Isa roll perekonnas "Kodukasvatus ja ühiskond"*: Perekasvatuse Instituut, Tartu.
- Whitw, D. & Woollett ,A. (1993). *Families: A context for development*, The Falmer Press
- Wolfinger, N. H. (2003). *Family structure homogamy: The effects of parental divorce on partner selection and marital stability*, *Social Science Research* 32 (2003) 80-97

Muud allikad

1. Töö, perekond ja vaba aeg: Eesti 2003 ja Soolise võrdõiguslikkuse monitooring aastast 2005
2. www.meestekeskus.ee, Freudistlik ettekujutus poisi arengust
3. Euroopa sotsiaaluuringu 2004 Eesti raport. www.tai.ee
4. Järv, K, Tõlgiks laste ja täiskasvanute vahel www.koolielu.ee Postimees 5.okt 2006
5. <http://lin2.tlu.ee/~teap/nhdr/2002/PDF/EIA%202002%203.4.pdf>
6. www.perekool.ee , Laps tahab issit! (1998), Pere ja kodu
7. www.mees.eu

NOORTE RAHULOLU- UURING

LUGUPEETUD VASTAJA! HEA NOOR INIMENE!

Küsimustiku eesmärgiks on uurida noorukite pingeallikaid ning toimetulekut. Uuring viiakse läbi Tallinna eestikeelse õppega, päevase õppevormiga gümnaasiumide õpilaste seas.

Küsimustik on **anonüümne**, st. Sinu vastuseid kasutatakse vaid üldistatud kujul. Palume vastata kõikidele küsimustele.

Kuidas täita küsimustikku?

1. Kui on antud vastusevariandid, palun tõmba ring ümber numbrile, mis asub Sulle sobiva variandi järel, näiteks:

Rahvus:

Eestlane	1
Venelane	2
Muu rahvus (milline?).....	3

Kui ei ole Sinule sobivat vastusevarianti või soovid lisada omapoolse seletuse, siis palun kirjuta vastuse küsimuse järel olevale punktiirile.

2. Mõnede küsimuste puhul on ette antud vastandpoolustega skaala, näiteks:

Minu tulevik tundub mulle:

Lootusrikas x x x x x lootusetu

Mida lähemale Sa tõmbad ringi mingile väitele, seda enam Sa oled sellega nõus.

*Küsimustiku koostas ja küsitluse viib läbi Akadeemia Nord magistrant
Rita Rätsepp. Kui Sul tekib ankeedi kohta küsimusi, siis saada palun e-mail aadressile
rita.ratsepp@mac.com*

Loodame Sinu heasoovlikule suhtumisele. Täname koostöö eest!

Küsimustik

Suhted perekonnas

1. Kas Sinu suhted emaga on:

Väga head	x	x	x	x	x	Väga halvad
-----------	---	---	---	---	---	-------------

Palun hindama oma suhteid/läbisaamist emaga:

2.lähedased	x	x	x	x	x	kauged
3.usalduslikud	x	x	x	x	x	mitteusalduslikud
4.soojad	x	x	x	x	x	külmad
5.turvalised	x	x	x	x	x	mitteturvalised
6.pingevabad	x	x	x	x	x	pingelised

7. Kas Sinu suhted isaga on:

Väga head	x	x	x	x	x	Väga halvad
-----------	---	---	---	---	---	-------------

Palun hindama oma suhteid/läbisaamist isaga:

8.lähedased	x	x	x	x	x	kauged
9.usalduslikud	x	x	x	x	x	mitteusalduslikud
10.soojad	x	x	x	x	x	külmad
11.turvalised	x	x	x	x	x	mitteturvalised
12.pingevabad	x	x	x	x	x	pingelised

Kuivõrd Sinu vanemate omavahelised suhted on...

	Üldse mitte			Väga	
13.avatud	x	x	x	x	x
14.üksmeelsed	x	x	x	x	x
15.soojad	x	x	x	x	x
16. õrnad	x	x	x	x	x
17.lähedased	x	x	x	x	x
18.asjalikud	x	x	x	x	x
19.kauged	x	x	x	x	x
20.jahedad	x	x	x	x	x
21.konfliktised	x	x	x	x	x
22.vägivaldsed	x	x	x	x	x

JÄRGNEVALT ON ESITATUD 8 VÄIDET ISIKSUSE OMADUSTE JA KÄITUMISE KOHTA. IGA VÄITE PUHUL TULEB OTSUSTADA, KUIVÕRD SEE KEHTIB TEIE KOHTA ISIKLIKULT.

	Üldse mitte					Alati	
23. Tunnen end närvilisena ja seesmiselt pingul olevana.	1	2	3	4	5	6	7
24. Laskun meelsasti soovkujutlustesse.	1	2	3	4	5	6	7
25. Mul on ilma erilise põhjuseta osavõtmatuse ja väsimuse tunne.	1	2	3	4	5	6	7
26. Olen koormatud kasutatud mõtetest, mis mulle ikka ja jälle pähe tulevad.	1	2	3	4	5	6	7
27. Olen ilma nähtava põhjuseta kõigega rahulolematu.	1	2	3	4	5	6	7
28. Mul läheb kergesti tuju halvaks.	1	2	3	4	5	6	7
29. Olen ilma erilise põhjuseta vaheldumisi kurb ja rõõmus.	1	2	3	4	5	6	7
30. Muretsen liiga palju tühiasjade pärast.	1	2	3	4	5	6	7

31. Missugune on Sinu üldine meeleolu. Kas...

Sa ei ole masendunud ega õnnetu	1
Tunned end masendunult ja õnnetult	2
Oled pidevalt masendunud ning ei saa sellest üle	3
Oled pidevalt kurvameelne ja masendunud ega suuda sellest välja tulla	4

32. Kuidas suhtud oma tulevikku. Kas...

Sa ei ole lootusetu oma tuleviku suhtes	1
Tulevik tundub sulle masendavana	2
Sulle tundub, et sul ei ole tulevikult midagi oodata	3
Tulevik tundub sulle lootusetuna ning sa ei suuda uskuda, et asjad muutuksid paremaks	4

Järgnevalt palume Sul hinnata seda, kuidas on Sinu perekonnas ülesanded jaotatud. Kes vastutab peamiselt....

	Isa	Ema	Mõlemad võrdselt	Raske öelda
33. laste kasvatamise eest	1	2	3	4
34. pere majandusliku toimetuleku eest	1	2	3	4
35. kodutööde eest	1	2	3	4
36. laste abistamise eest õppetöös	1	2	3	4

Järgnevalt palume Sul hinnata seda, kumma vanema mõju Sulle on olnud tugevam järgmistes aspektides.

Sind on järgmistes valdkondades enam mõjutanud....

	Isa	Ema	Mõlemad võrdselt	Raske öelda
37. seksuaalkasvatus	1	2	3	4
38. väärtushinnangud	1	2	3	4
39. vaba aja sisustamine/harrastused	1	2	3	4
40. edasiõppimise suunamisel	1	2	3	4
41. moraalsed ja eetilised tõekspidamised	1	2	3	4

42. Milliseks hindad oma elu kulgu. Kas...

Sa ei pea oma elu ebaõnnestunuks	1
Arvad, et oled oma püüdlustes ebaõnnestunud tavalisest rohkem	2
Elu on siiani olnud vaid ebaõnnestumiste jada	3
Pead ennast täielikult ebaõnnestunud inimeseks	4

43. Kui rahulolematuks sa iseennast pead. Kas...

Sa ei ole eriti rahulolematu	1
Sa ei naudi elu samal moel kui varem	2
Sulle tundub, et sind ei rahulda enam miski	3
Oled kõige suhtes rahulolematu	4

Kuivõrd tunnend, et sinu isa on...

	Üldse mitte				Väga
44. toetav	x	x	x	x	x
45. kättesaadav	x	x	x	x	x
46. lähedane	x	x	x	x	x
47. autoriteetne	x	x	x	x	x
48. karistav	x	x	x	x	x
49. eeskuju	x	x	x	x	x
50. mõistev	x	x	x	x	x

Kuivõrd tunnend, et sinu ema on...

	Üldse mitte				Väga
51. toetav	x	x	x	x	x
52. kättesaadav	x	x	x	x	x
53. lähedane	x	x	x	x	x
54. autoriteetne	x	x	x	x	x
55. karistav	x	x	x	x	x
56. eeskuju	x	x	x	x	x
57. mõistev	x	x	x	x	x

58. Missuguseks sa iseennast pead. Kas...

Sa ei pea ennast eriti milleski süüdlaseks	1
Pead ennast pahaks ja väärtusetuks üsna sageli	2
Pead ennast pahaks ja väärtusetuks peaaegu alati	3
Oled täiesti väärtusetu ja paha	4

59. Kas sa ...

Ei ole endas pettunud	1
Oled endas pettunud	2
Sa oled endale vastik	3
Sa vihkad ennast	4

60. Kas sul on enese kahjustamisega seotud mõtteid. Kas sa...

Ei ole kunagi mõelnud endale kahju teha	1
Oled vahel mõelnud enesetapust, ent ei kavatse seda siiski teha	2
Sulle tundub, et oleks parem, kui oleksite surnud	3
Teeksid enesetapu, kui selleks oleks võimalus	4

61. Kuidas hindad oma otsustamisvõimet. Kas....

Sa suudad otsustada nagu varemgi	1
Sinu kindlustunne on vähenenud ja püüad otsuse langetamist edasi lükata	2
Sul on suuri raskusi otsuse langetamisel	3
Sa ei suuda enam üldse otsustada	4

62. Missugune on sinu söögiisu. Kas sinu...

Söögiisu on endisest suurem	1
Söögiisu on endine	2
Söögiisu on endisest kehvem	3
Söögiisu on endisest palju kehvem	4
Sul ei ole üldse söögiisu	5

63. Milliseks pead oma välimust. Kas....

Arvad, et sinu välimus on püsinud muutumatuna	1
Sind paneb muretsema, et paistad ebameeldiv	2
Sulle tundub, et sinu välimus on muutunud püsivalt ja näed inetu välja	3
Oled kindel, et paistad inetu ja vastumeelne	4

64. Kuidas sa magate. Kas....

Magad sama hästi kui varem	1
Hommikuti tõustes oled palju väsinum kui varem	2
Sind häirivad magamajäämise raskused	3
Kannatad palju unetuse tõttu, magamajäämiskeskuste ja liiga varajase ärkamise pärast	4

Järgnevalt palume Sul hinnata seda, kuidas sa soovid näha ülesannete jaotust oma tulevases perekonnas. Kes peaks peamiselt vastutama....

	Isa	Em	Mõlemad võrdselt	Raske öelda
65. laste kasvatamise eest	1	2	3	4
66. pere majandusliku toimetuleku eest	1	2	3	4
67. kodutööde eest	1	2	3	4
68. laste abistamise eest õppetöös	1	2	3	4

69. Kas Sa oled viimase 12 kuu jooksul kakelnud?

Jah 1
Ei 2

Kui Sa vastasid jaatavalt, siis mitu korda _____

70. Milline on olnud sinu üldine enesetunne viimasel ajal. Kas sa....

Ei ole väsinud kui tavaliselt 1
Väsid kiiremini kui enne 2
Väiksemgi töö väsitab sind 3
Oled liiga väsinud, et midagi teha 4

71. Kuidas suhtud teiste inimestega kohtumisse. Kas sa...

Oled alati olnud teistest inimestest huvitatud 1
Ei ole huvitatud teistest inimestest enam nii palju kui varem 2
Oled peaaegu täielikult kaotanud huvi teiste inimeste vastu 3
Oled kaotanud huvi teiste inimeste vastu ja ei hooli neist üldse 4

72. Kas sa oled end üksikuna tundnud?

Jah, pidevalt	1
Aeg-ajalt	2
Harva	3
Mitte kunagi	4

PALUN HINDA, KUIVÕRD SA ÜLDISELT VÕTTES OLED RAHUL OMA ELU ERINEVATE KÜLGEDEGA::

	Ei ole üldse rahul					Väga rahul				
73. Oma materiaalse olukorraga	1	2	3	4	5					
74. Oma koduga	1	2	3	4	5					
75. Suhetega oma perekonnas	1	2	3	4	5					
76. Oma kehaga	1	2	3	4	5					
77. Oma seksuaaleluga	1	2	3	4	5					
78. Oma tervisega	1	2	3	4	5					
79. Oma eluga tervikuna	1	2	3	4	5					

PALUN HINDA SEDA KUIVÕRD EDUKAKS SA PEAD ENNAST JÄRGMISTES VALDKONDADES:

	Vähe- edukas					Väga edukas				
80. Õppimises	1	2	3	4	5					
81. Suhetes kaaslastega	1	2	3	4	5					

82. Kas Sa oled õnnelik?

Ei ole	1	2	3	4	5	Väga
--------	---	---	---	---	---	------

Milline on Sinu vanemate haridus?

	83. Isa	84. Ema
Põhiharidus	1	1
Kesk- või keskeriharidus	2	2
Kõrgharidus	3	3

85. Pereliikmete arv (koos sinuga) on.....

86. Kas sinu vanemad elavad koos?

Jah	1
Ei	2

87. Kui Sa vastasid eitavalt, siis kui kaua oled oma pärisisaga koos elanud?

.....aastat

88. Kui vana Sa olid selleks hetkeks kui te enam pärisisaga koos ei elanud

..... aastane

89. Kui tihti Sa oma pärisisaga kohtud? Kas....

Ei kohtu üldse	1
Harvemini kui kord kuus	2
Kord-paar kuu jooksul	3
Kord-paar nädalas	4
Sagedamini	5

90. Mitmes laps sa perekonnas oled.....

91. Sinu vanus.....

92. Sugu:

Mees	1
Naine	2

KUI SUL TEKKIS MINGEID MÕTTEID, MIDA SOOVIKSID LISADA, SIIS PALUN KIRJUTA NEED SIIA

.....
.....
.....